

V **HISTORISCH** G VOORBURG

Tijdschrift van de Historische Vereniging Voorburg

- Groot gezin in oorlogstijd
- Het leven van alledag in Voorburgs oorlogsjaren
- Bevrijding in Beeld

Jaargang 1 ■ Nummer 2 ■ 1995

50 jaar vrij

Van de redactie

Vóór u ligt een bijzondere uitgave van **Historisch Voorburg**. In dit themanummer '50 jaar vrij' komen de herinneringen van Voorburgers aan oorlog en bevrijding aan bod. Via interviews en dagboekfragmenten zijn wij getuige van hun beleving van die periode, hun gevoelens van onmacht en angst, van ontbering in het laatste oorlogsjaar, maar ook van hoop en enorme opluchting na vijf lange oorlogsjaren. Aan de hand van een rapport van reserve-officier George Maduro aan zijn superieuren worden de gevechtshandelingen beschreven bij de Oude Tolbrug tijdens de eerste dagen van de oorlog. Het laat zich lezen als een spannend boek. Dat Voorburg ook particuliere schuilkelders, bunkers en zelfs een klein vliegveld kende, zal menig-

een nu verbazen. Ze worden in dit nummer van hun stof ontdaan. Met veel fotomateriaal wordt aandacht besteed aan de bezetting en de bevrijdingsfeesten in Voorburg. Ook de eerste jaren na de oorlog, met schaarste aan van alles, de hulp van Voorburgers aan Best en Oirschot, alsmede de eerste grote viering van 5 mei in 1955 worden uiteraard niet vergeten. Ten slotte bevat dit themanummer een samenvatting van de tentoonstelling in museum Swaensteyn, die ter gelegenheid van '50 jaar vrijheid' wordt gehouden. Onze dank gaat uit naar de auteurs, die dit tweede nummer van **Historisch Voorburg** zo'n betekenisvolle inhoud hebben gegeven.

Themanummer

Van de redactie	3
Strijd tussen valschermpjes en luchtinfanterie	4
Zelfbescherming	7
Groot gezin in oorlogstijd	8
Brandstofschaarste	15
De kolenkist	16
Het leven van alledag in Voorburgs oorlogsjaren	18
Fragmenten uit een oorlogsdagboek	25
Duitse bunkers in de Veen- en Binckhorstpolder	28
Bevrijding in Beeld	30
Voorburgse kinderuitzending naar Friesland	36
Bombardement op het Bezuidenhout	38
Eerste Tommies in Voorburg	41
5 Mei 1955: 10 jaar bevrijding	46
Verzetsmonument	49
Toelichting op de tentoonstelling: '50 jaar vrijheid'	50
Colofon	56

Strijd tussen valschermjagers en luchtinfanterie

Beknopte biografie van G.J.L. Maduro

George John Lionel Maduro
15-07-1916 / 09-02-1945,
drager van de Militaire
Willemsorde der 4e klasse, heeft
zich in de meidagen van 1940
heldhaftig gedragen in de strijd
tegen de Duitse parachutisten.

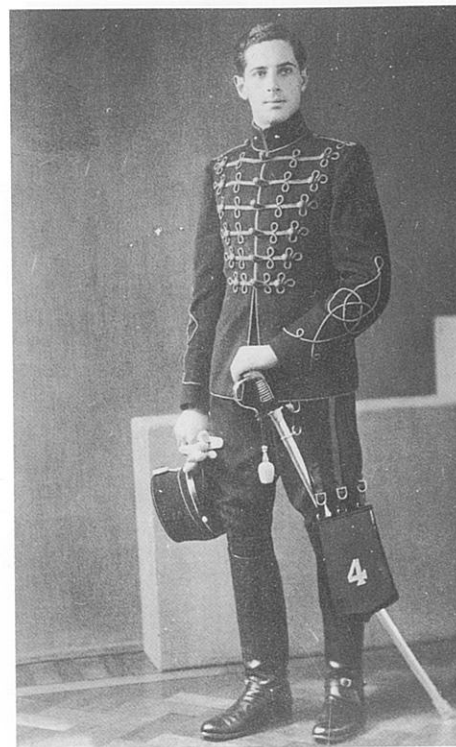
4

George John Lionel Maduro werd te Curacao geboren op 15 juli 1916. Hij studeerde rechten in Leiden en werd daar in 1936 opgeroepen voor militaire dienst. Hij werd ingelijfd bij het 1e Regiment Huzaren als gewone dienstplichtige. Een jaar later, op 3 oktober 1937, ging hij als reserve-wachtmeester met groot verlof. In 1939 werd George Maduro door reorganisatie overgeplaatst naar het 4e Regiment Huzaren en met ingang van 1 december 1939 werd hij tot Reserve-tweede-luitenant benoemd. In deze functie heeft hij zich door een daad van moed, beleid en trouw onderscheiden: op 10 mei 1940 veroverde hij als commandant van een peloton jonge soldaten te Voorburg de door de Duitsers bezette villa 'Dorrepaal'. Van deze strijd volgt hierna het schriftelijke verslag van Maduro zelf. Later (op 9 mei 1946) zal George Maduro (postuum) voor deze daad de Militaire Willemsorde der 4de klasse ontvangen.

Op 13 juni 1940 ging hij met groot verlof en vertrok naar Leiden om daar zijn rechtenstudie weer voort te zetten. Binnen enkele dagen echter stonden de Duitsers bij hem voor de deur en

werd hij meegenomen en vastgezet in de gevangenis van Scheveningen. Vermoedelijke oorzaak van deze gevangenneming was de ophef die in de kranten gemaakt werd over de verovering van villa 'Dorrepaal'. De bezetters zonnen op wraak. Als quasi-reden gaven zij op, dat hij verdacht werd van het doodschieten van een Duitse spion. Zo onverwacht als hij gevangen werd genomen, zo plotseling werd hij, na een half jaar, weer vrijgelaten.

Terug in het Leidse studentenleven, knoopte hij contacten aan met het verzet in die stad. Hierdoor werd Leiden al snel te gevaarlijk voor hem en moest hij uitwijken naar Den Haag. Ook daar bleek hij niet veilig te zijn en het leek hem daarom zelfs beter om Nederland te verruilen voor België. In België hield hij zich ook niet stil, hier hielp hij bij het in veiligheid brengen van neergeschoten geallieerde soldaten. Op 4 september 1943 werd hij samen met enkele piloten gearresteerd en overgebracht naar Charlesville en vandaar naar het concentratiekamp Saarbrücken gevoerd. Alle gevangenen uit Saarbrücken

werden tegen het einde van de oorlog overgebracht naar Dachau. De overlevingskansen in Dachau waren - zoals later zou blijken - vrij gering. Op 9 februari 1945 stierf George Maduro aan typhus. Zijn graf is tot op de dag van vandaag niet gevonden. Hoe kort hij ook in het Nederlandse leger mocht dienen, zijn naam is in Nederland bekend gebleven door de Haagse, naar hem vernoemde, miniatuur-stad.

(Het navolgende verslag van Maduro is in militaire rapporteerstijl geschreven en is met het oog op de leesbaarheid hier en daar ingekort. De red.)

Verovering van de villa 'Dorrepaal', gelegen in de gemeente Leidschendam

Den 10en Mei 1940 vertrok ik ten plm. 7.00 uur met een afdeeling tractoren uit de Nieuwe Frederiks-kazerne naar de Juliana van Stolberglaan. Daar aangekomen meldde ik mij bij U. Te plm. 9.00 uur deelde U mij mede, dat bij een gevecht aan de Vliet om ondersteuning was gevraagd en ik kreeg de opdracht met mijn manschappen naar de Vliet te gaan. Een sergeant van den Geneeskundigen Dienst zou voorop rijden om mij den weg te wijzen.

Ten plm. 10.00 uur kwam ik in den Prinses Mariannelaan te Voorburg waar ik halt hield, mijn manschappen liet aantreden en door een boschje naar de Vliet marcheerde. Den wachtmeester liet ik met 4 man ter bewaking der trekkers en voor verbinding achter. Ik kwam bij de Oude Tolbrug, waar ik naast de villa Heeswijk, zag dat doden en gewonden werden weggedragen en hoorde hevig vuren. Ik stelde mijne manschappen ter zijde van de villa Heeswijk op en informeerde bij een sergeant der luchtdoelartillerie waar de vijand zat. Deze wees mij een groote witte villa aan de overzijde van de Vliet. Om deze nauwkeuriger te kunnen observeren begaf ik mij naar het huis links van de Oude Tolbrug en zag met mijn kijker uit het dakraam, dat inderdaad hevig uit de villa werd gevuurd. Mijn manschappen liet ik terzijde van de villa Heeswijk vuren op de villa, mijn mitrailleur liet ik eenige

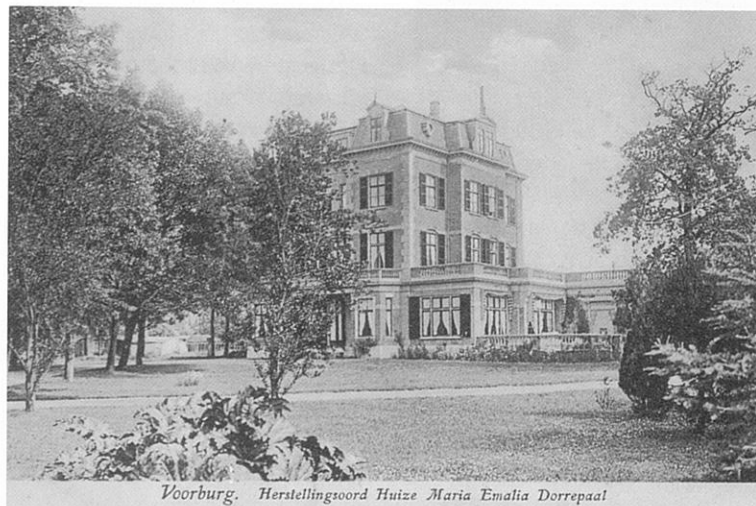
malen van plaats veranderen om de indruk te wekken, dat ik over meer dan een mitrailleur beschikte. Daarna zocht ik door een ordonnans contact met een afdeeling die ik in de verte waarnam op het Westeinde (...)

In afwachting van de komst van de pag.* maakte ik mijn plan op. Ik verdeelde mijn manschappen in drie groepen; de eerste, onder mijn onmiddellijk bevel zou de Oude Tolbrug overgaan en trachten de villa in de flank binnen te dringen, de tweede onder bevel van de sergeant der infanterie zou onmiddellijk de eerste groep volgen en probeeren langs de voor-zijde binnen te dringen. De derde groep liet ik achter om de mitrailleur te bedienen, die vuur moest brengen tusschen de eerste twee groepen door.(...)

Toen ik geheel gereed was voor de aanval, gaf ik het afgesproken

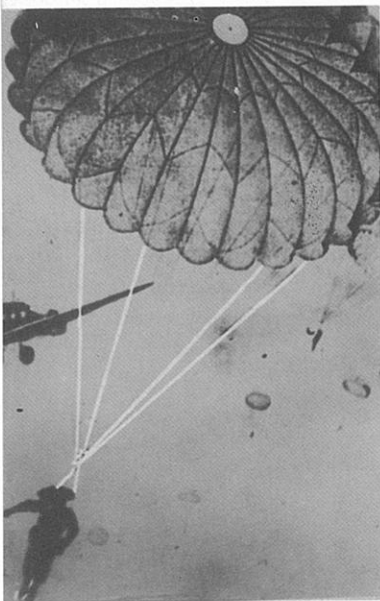
sein aan de sergeant-majoor en onmiddellijk na het 5e schot stormde ik de Oude Tolbrug over, gevolgd door de eerste en tweede groep.

Gedurende deze aanval werd voortdurend gevuurd uit de villa maar het vuur nam af naarmate ik de villa naderde. Geheel overeenkomstig mijn plan kwam ik in de tuin van de villa en op het terras. Ik drong als eerste het huis binnen onmiddellijk gevolgd door een korporaal van de luchtdoelartillerie. In huis hoorde ik hard loopen en het kraken van glasscherven, waarmee de vloeren bedekt waren. Ik drong door tot de hal en ontmoette even later den sergeant, die inmiddels met zijn groep de villa was binnengedrongen. Hij kreeg van mij last het huis te omsingelen, posten uit te zetten met het oog op de mogelijkheid van ontvluchten van Duitschers uit de villa, en het terrein af te zetten.

Voorburg. Herstellingsoord Huize Maria Emalia Dorrepaal

Tegenover de Oude Tolbrug ligt Huize Dorrepaal, de buitenplaats waar op 10 mei 1940 hevig gevochten is.

Duitse parachutist tijdens de Blitzkrieg.

Ik zelf doorzocht het huis en kwam tenslotte bij een kelderdeur, die ik opende. Daaruit kwamen onmiddellijk 4 oude dames, die mij mededeelden, dat er Duitsers in de kelder waren. Ik riep in de kelder: 'Hände hoch, nicht schieszen', waarop geantwoord werd: 'Wir schieszen', daarop ging de korporaal van de Luchtdoel-artillerie op mijn last de keldertrap af en schoot in de kelder. De richting van de kelderafgang stond loodrecht op de eigenlijke kelder, zoodat ik daarin niet rechtstreeks kon zien. Ik hoorde kreten van pijn en onmiddellijk daarop: 'Bitte, nicht mehr schieszen', waarop ik het vuren staakte en den Duitsers beval één voor één met opheffen handen naar boven te komen. Zeven Deutsche parachutisten kwamen achtereenvolgens naar boven, werden door mijn manschappen ontwapend en naar buiten geleid. Bij deze Duitsers waren twee licht gewonden. Buiten komende werden mij nog 4 Duitsers voorgeleid, die achter het terrein waren aangetroffen. (...)

Onderweg naar de Hoornbrug deelde een eerste luitenant in villa Martha mij mede, dat de krijgsgevangenen naar de naastbijzijnde politiepost gebracht moesten worden. In de politiepost te Rijswijk werden de lichtgewonden verbonden en kreeg ik twee kleine bestelwagens mee om de krijgsgevangenen over te brengen naar den Krijgsraad in de Laan Copes van Cattenburch.

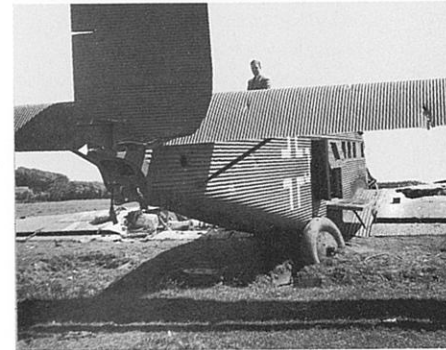
Ik meldde mijn verrichtingen in een schriftelijk rapport aan den Commandant van de troepen bij de Hoornbrug: In het bijzonder zou ik de aandacht willen vestigen op den korporaal van de Luchtdoel-artillerie, die als tweede vlak achter mij de villa binnendrong en bij de keldertrap onverschrokken afdaalde toen hij van mij bevel kreeg in den kelder te vuren. Deze korporaal behoorde tot het personeel van de luchtdoel-artillerie, die in de ochtenduren aan een vernietigend bombardement hadden blootgestaan op het vliegveld Ypenburg. Ook zou ik de aandacht willen vestigen op de dienstplichtigen: Gilm A. en Manakker P. van de 4e Afdeeling Depôt Cavalerie, die eveneens zonder dralen gevolg gaven aan mijn bevel tot stormen en snel voorwaarts gingen. Tenslotte moge ik rapporteren, dat in villa Dorrepaal buit werden gemaakt 2 lichte mitrailleurs, een aantal automatische pistolen en een aantal handgranaten.

's-Gravenhage, 23 Mei 1940
De Reserve-tweede luitenant der Huzaren,

MADURO. G.J.L.

* pag:
pantserafweergeschut

Dat de aanval voor de Duitsers niet zo vlot verliep als gedacht werd, bewijst onder andere deze foto. De landingsbanen op Ypenburg waren onklaar gemaakt en het toestel, een Ju-52, kwam in de zachte veenbodem terecht.

In Park Leeuwenbergh werd in het eerste oorlogsjaar een monument opgericht voor de gesneuvelden van de 13e Batterij Luchtdoel-artillerie. Hier de herdenking op 10 mei 1941. Het monument werd gemaakt door de Voorburgse beeldhouwster Marian Gobius.

Zelfbescherming

Particuliere schuilkelders

In navolging van het Voorburgse luchtbeschermingsplan, opgesteld in 1937, werden in datzelfde jaar op verschillende plaatsen in de gemeente openbare schuilkelders aangelegd. De tien houten en zes stenen schuilplaatsen zouden voldoende bescherming moeten bieden tegen mogelijke Duitse aanvallen.

Toch kon deze maatregel van overheidswege niet iedere inwoner geruststellen. Met de Residentie in de nabijheid was het immers niet uitgesloten dat ook Voorburg doelwit kon worden van vijandelijke bommenwerpers.

Particulier initiatief liet daarom niet lang op zich wachten. Zo besloot de heer Van Oel in 1939 dat hij in zijn huis een eigen schuilmogelijkheid moest hebben. In samenwerking met aannemer J.J. Versteegh werd in de voortuin van Van Deventerlaan 51, rechts van de voordeur, een verstevigde schuilplaats gebouwd. De kelder bood plaats aan ongeveer zes mensen, die op twee bankjes tegenover elkaar moesten zitten. De dochter des huizes, mevrouw W. van Oel, weet zich nog te herinneren dat bij de invasie van de Duitsers op 10 mei 1940 in alle vroegte het luchtalarm afging. Met haar familie heeft zij toen voor de eerste maal een veilig

heenkomen in de schuilkelder gezocht. Alleen tijdens die eerste oorlogsdagen is van de kelder gebruik gemaakt, soms in gezelschap van enkele burens. Elke keer als de sirenes loeiden zocht het gezin Van Oel bescherming in de voortuin.

Een andere schuilkelder werd in 1942 in opdracht van de familie Den Hoed aangelegd. Achter hun huis aan de Laan van Leeuwesteyn 102, werd onder de garage een betonnen kelder gebouwd. De al eerder genoemde aannemer Versteegh plaatste bij de ingang een zware stalen plaat. Met een contra-gewicht kon deze afsluiting van binnenuit worden bediend. De heer W.L. den Hoed weet te vertellen dat slechts twee à drie keer dekking moest worden gezocht. Met een kistje appels en wat blikgroente verschanste de familie zich dan bij luchtalarm in hun schuilkelder. Opmerkelijk is dat tijdens het bombardement op het Bezuidenhout de familie Den Hoed gewoon in de tuin heeft staan kijken naar deze tragische vergissing van de Engelsen. De schuilplaats is tot op de dag van vandaag nog intact, alleen de beschermplaat is verdwenen. De kelder in de Van Deventerlaan is alleen nog op een foto te aanschouwen.

De schuilkelder in de Van Deventerlaan.

Betonnen kelder in de Laan van Leeuwesteyn.

Bronnen:

- * Verslag van de gemeente over de oorlogsjaren
- * Herinneringen van mevr. W. van Oel en dhr. W.L. den Hoed

Groot *gezin* in oorlogstijd

Op 1 mei 1940 zijn wij verhuisd van de Weverslaan naar de Laan van Leeuwesteijn 30. Ons gezin bestond toen uit vader, moeder en negen kinderen. De oudste, Jos, (een meisje) was 14 jaar oud. De jongste, Godfried, was van eind juli 1939. We waren in totaal met 3 jongens en 6 meisjes. Ik (Marianne) was de tweede. Toen de oorlog uitbrak zat ik in Den Haag op school in een voorbereidende klas bij de zusters in de Oude Molstraat.

Met de verhuizing vlak vóór de oorlog waren wij heel gelukkig: gordijnen en vloerbedekking waren nieuw en het huis was veel groter dan dat in de Weverslaan. De oorlog kwam voor ons als een volkomen verrassing. Door onze beschermde opvoeding hadden wij nauwelijks weet van de gespannen situatie in de wereld. We hadden bijvoorbeeld geen radio, omdat dat teveel afleiding gaf bij de studie. Pas in 1954, toen mijn moeder 50 jaar werd, kwam de eerste radio. Ondanks de goede baan die mijn vader had bij Siemens, waren elektrische apparaten schaars in huis. Ik herinner mij alleen nog een Protos stofzuigertje, dat 18 jaar meeging.

Het begin

10 Mei 's morgens om een uur of zes hoorden wij schieten.

Natuurlijk wisten wij niets van het afweergeschut dat ter hoogte van de Rodelaan stond. Iedereen zijn bed uit en naar boven. Moeder, de inwonende hulp en wij zagen hoe een Duits vliegtuig werd neergeschoten. Bang en verbaasd

waren we, maar we vonden het ook best spannend! We werden weer naar bed gestuurd. De kleintjes waren zelfs niet wakker geworden. Geen radio betekende dat wij alle ontwikkelingen op straat moesten horen en volgen. Natuurlijk gingen wij die dag niet naar school en vader niet naar Siemens. Om een uur of tien gingen mijn broer Thieu (12) en mijn moeder naar kruidenier Van Galen in de Herenstraat om te kijken of er nog levensmiddelen te koop waren. We hadden nog wel wat in huis, veel was dat echter niet: enkele Verkade blikken met rijst en thee, wat peulvruchten en stukken zeep en slaolie. Al had mijn vader een goede baan, met zo'n gezin was het niet aan te slepen. Ik weet nog dat de huur f62,50 per maand was. Onze

hulp voor dag en nacht kreeg f25,- per maand met kost en inwoning. Ze at in de keuken, maar 's winters zat ze bij ons in de kamer omdat er door de week maar op één plaats werd gestookt. Zaterdags ging de haard in de voorkamer aan.

We bleven die avond van 10 mei lang aan het voorhekje staan praten om al het nieuws te horen. De tweede of de derde dag kwam er een ordonnans op een motorfiets, die bij de familie Boot op de Laan van Leeuwesteijn 36 een telegram kwam brengen. Hun zoon Pieter Boot was op de Grebbeberg gesneuveld. Dit maakte diepe indruk op mij. Het kwam nu allemaal wel heel dichtbij. Iedereen ging bedroefd naar binnen. Aan dit moment heb

Om de Nederlandse soldaten en bevolking te intimideren werden deze pamfletten uitgeworpen door Duitse vliegers.

1942 - Jos en Marianne met de vermaakte danslesjurken.

ik vaak teruggedacht.

Het weer was schitterend die eerste oorlogsdagen: we zagen de rook van het bombardement van Rotterdam en hoorden het gerommel in de verte.

Op 14 mei kwam de capitulatie en wij wachtten af wat er zou gaan gebeuren. Ik geloof niet dat we beseften wat ons te wachten stond. Ik denk dat mijn ouders heel bang waren wat er zou gebeuren met hun grote gezin. Hoe kwamen wij de oorlog door? Mijn moeder, Jos en ik hebben bij de Vliet zitten wachten om te kijken naar de eerste Duitse tanks met zingende soldaten. Het hele schouwspel gaf een angstig gevoel.

Na een week leek alles echter weer gewoon te worden. Mijn vader ging weer met de trein naar Siemens op het Zieken in Den Haag (Hofpleinlijntje in de volksmond genoemd). Jos ging op de fiets naar het Lyceum vlakbij de Mauritskade in Den Haag, en ik ging met de 'blauwe tram' naar de Oude Molstraat. Alle lessen, behalve de godsdienstles van Van den Oudenhoven, gingen gewoon door. Deze leraar had voor de oorlog in uniform afscheid genomen om aalmoezenier in het leger te worden (later werd hij nog pastoor van de Sint Martinusparochie).

De eerste jaren van de bezetting

In september 1940 ging ik naar het lyceum. Ik kreeg een tweedehands fiets, die 35 gulden had gekost; voor die tijd een hele uitgave.

De eerste jaren op het lyceum werden ons enkele dingen verboden: provoceren met rood-wit-blauwe kleding, zingen van vaderlandse liedjes en pesten van kinderen. Dit laatste was vooral gedaan met het oog op een meisje dat bij ons in de klas zat en waarvan de vader of moeder N.S.B.'er was.

We waren thuis al gewaarschuwd. Precies tegenover ons woonde een N.S.B.'er, die we natuurlijk veel in uniform zagen. We kregen van huis het verbod iets tegen, of over hem te zeggen. Op het pleintje in de Laan van Leeuwesteijn woonde ook nog een lid van het Zwart Front. Hij had een groot plakkaat van het Zwart front op zijn raam. Hij droeg een zwart pak met hoge zwarte glimmende laarzen. Wij speelden 's avonds bij mooi weer tot het donker werd 'kasti' (balspel) op het pleintje en zagen hem dan in vol ornaat vertrekken naar vergaderingen.

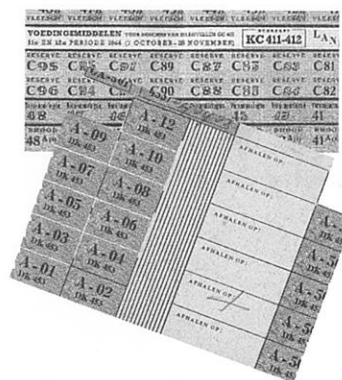
Er was voldoende voedsel in de eerste oorlogsjaren. Desondanks hadden wij als opgroeiende kinderen altijd honger. Mijn vader at een bord havermoutpap en als er wat overbleef kregen wij, om beurten, het restje. Meestal gingen Jos en ik met een nuchtere maag naar school. Omdat we om kwart voor acht de mis bijwoonden in de kapel van het lyceum, aten wij

of buiten. of in het overblijflokaal ons brood op. In de eerste jaren kregen we er surrogaatthee bij, gezet door de conciërge. In ongeveer 1943 was de thee op en kregen we alleen nog maar heet water. We brachten daarom zelf maar een Maggi-blokje of iets dat daar op leek van huis mee. In de eerste oorlogsjaren namen Jos en ik ieder 15 sneden brood mee naar school. Ik bewonder nog de inventiviteit van het broodbeleg: biscuitjes, speculaas, suiker en koek en natuurlijk nog een enkele met kaas of worst. Toen dit rantsoen verminderd moest worden omdat er steeds minder op de bonnen verkrijgbaar was, kermden we ach en wee. We dachten de hele dag aan eten.

Het distributiebonnen knippen was een heel evenement. Met de krant erbij werden de nummers opgenoemd en zorgvuldig uitgeknipt. Grote gezinnen (er was in 1941 nog een zusje geboren) kregen extra melk. De snoepbonnen konden voor suiker gebruikt worden, maar als je veertien jaar was ook voor sigaretten. Mijn vader, een strafferoke, gebruikte de snoepbonnen dan ook graag voor het rokertje. Op den duur was steeds minder op de bon verkrijgbaar. Gelukkig wist Siemens een vrachtschip met aardappelen te kopen, en die onder zijn werknemers te verdelen.

De aardappelen werden met de fiets naar huis gebracht. Als er sneeuw lag ging mijn broer ze op klompen halen met de slee.

Distributiebonnen waren een kostbaar bezit.

Geduld oefenen voor de voedsel-uitdeling. In de Lusthofstraat, bij de school, wachten mannen en vrouwen met pannen en emmers op hun beurt.

Zo lag de kelder op den duur vol met aardappelen. Dat was ook wel nodig, want we schilden maar liefst 18 kilo per dag. Later werden de aardappelen in plaats van geschild, alleen nog geborsteld. Omdat het brood vanaf 1943 steeds minder werd, aten we twee maal per dag aardappelen. Al met al kregen we op deze wijze voldoende te eten: wat brood, ruim 1 kg suiker per maand, aardappelen, groente en een heel klein beetje vlees. Voor dat vlees stond je soms uren in de rij. Margarine was ook nog redelijk voorhanden; tot de hongerwinter waren alle boterhammen besmeerd.

Het enige dat krap begon te worden was zeep, vooral om de kleren te wassen. Toen er geen warm water meer was (want gas en elektra werden beperkt) werd het met al die kinderen heel moeilijk. Wasmachines waren er al, maar wij hadden er geen. Wel stond een wringer op een bok in huis. Het was goed hing vier dagen op zolder te drogen en werd de tweede dag omgekeerd, dan ging het iets vlugger. Bouten om te strijken, moest men op het gas of op het fornuis verwarmen. 's Avonds werd er een rekje om de pot-kachel gezet om het noodzake-lijke goed, zoals luiers, te drogen. Een prettige lucht was dat niet! Overdag kon er niet gedroogd worden omdat de kleintjes dan in de kamer speelden en er een groot zwart scherm om de kachel stond.

De laatste oorlogsjaren

De school was alles voor ons, daar lag onze hele beleavings-wereld. Daar kon je lachen, herrie maken met vriendinnen, praten en giechelen (het was een meisjesschool). Toch leerde je door die school ook alles beter te begrijpen. Den Haag kreeg zijn Sperrgebiet. Mijn vriendin Emelie Janssens kwam in een hotel in de Molenstraat te wonen. Voor mij heel interessant, maar zij vond het verschrikkelijk. Haar moeder overleed daar aan een ontsteking (penicilline was er niet). Als kind maakt dat een enorme indruk, je dorst er met haar niet over te praten. Ze droeg een tijd een zwarte band om haar mouw, want er was geen zwarte kleding. In 1942 stierf de vrouw van rector De Boer aan bloedvergiftiging. Het gezin de Boer bestond uit tien kinderen en woonde achter de school in de

Willemstraat. De leerlingen gingen condoleren en mevrouw De Boer lag opgebaard in de voorkamer; best eng. Ik denk dat deze sterfgevallen te wijten waren aan ondervoeding en te weinig afweerstoffen. De moeders gaven het eten liever aan de kinderen dan dat ze er zelf van namen. Omdat de distributie van gas steeds minder werd, gingen we naar de gaarkeuken. Er was een uitdeelpost in Vronesteyn. Het eten was vaak waterachtig; de soep was nog het best te eten. We schaamden ons soms omdat onze broer Thieu de gamellen uitlikte, maar je kon het hem eigenlijk niet kwalijk nemen, ook wij hadden toen constant honger.

1944.

Laat ik beginnen met 'Dolle Dinsdag'. Wij zaten bij Canterbury op het hek. Iedereen riep dat ze de eerste Canadezen al gezien

hadden, maar hoe lang we ook wachtten: geen bevrijders. Dan maar terug naar huis. Eind september 1944 de spoorstaking. Het enige vervoermiddel dat nog restte was de fiets. De meeste werden echter afgepakt, of de mensen reden op houten banden. Wij hadden een bijna nieuwe fiets van iemand gekregen, maar die mocht alleen gebruikt worden om ergens eten op te halen. Zo werd ik een keer naar Lisse gestuurd om bij mensen peulvruchten en meel te halen. Mijn vader had een adres gekregen. Bang dat ik was! Vooral op dat stuk naar Leidschendam, waar de Duitsers in de huizen zaten. Bang op de heenweg dat ze mijn fiets zouden afpakken en op de terugweg dat ze niet alleen de fiets, maar ook het voedsel zouden inpikken. Toen ik terugkwam regende het dat het goot en de Duitsers bleven godzijdank binnen. Ik was zo moe en koud. Veilig thuis gekomen was ik blij de gelukkige gezichten van mijn ouders te zien en weer iets te eten te krijgen. Moeder bakte dikke pannenkoeken met van die vieze olie, maar alles smaakte toen.

Tot overmaat van ramp was mijn moeder weer in verwachting en in november moest de baby komen. Hoe aan babyspulletjes te komen? Luiers werden gebruikt als handdoek of voor maandverband. Wellicht was het handig een bezoeker te brengen aan een oom en tante van mijn moeder in Heemstede. Oom had agenturen en daardoor ook relaties in die

kringen. Twee jongere zusjes hadden al eens ondergoed gehad. Haast was geboden, eind september zou de 'gele tram' voor het laatst van de Turfmarkt naar Leiden rijden. Vader, Jos en ik namen een van de laatste ritten met de tram naar Leiden. Vanaf Leiden moesten we lopen, via Lisse, Sassenheim, Hillegom naar Heemstede. Wij waren niet de enigen. Eindelijk kwamen we uitgeput op de Zandvoorterallee in Heemstede aan. Een goede maaltijd en lekker slapen deed wonderen.

De volgende dag moesten we alweer naar Haarlem om kleertjes op te halen. Gelukkig hadden we rugzakjes, dus we hoefden niets te dragen. Na drie dagen waren we weer thuis. Ik geloof niet dat we zeurden, we waren per slot van rekening de oudsten.

Op 11 november 1944 werd Mariëtje geboren. Het was koud en akelig weer, maar er stond gelukkig een haard in de slaapkamer. De bevalling ging vlot. Ik wist totaal niet hoe dat ging en kende alleen het ooievaarverhaal. We aten nu niets anders dan groentesoep. We haalden iedere dag groenten bij tuinder De Wit. Ook kregen we van boer Koot een halve liter melk per dag, omdat we er een baby bij hadden. Toch bleek al snel dat het moeilijk zou worden met Mariëtje. Ze bleef ondertemperatuur houden. Dokter Pieck vond het daarom beter haar in het ziekenhuis Sint Antoniushove op te nemen. Daar werd nog voldoende gestookt. Wij mochten niet met onze

ouders naar het ziekenhuis vanwege eventueel besmettingsgevaar. Moeder ging er wel iedere dag naar toe, alhoewel ze Mariëtje zelf niet kon voeden. Het heeft allemaal niet mogen baten.

Op 2 januari 1945 werden vader en moeder door een agent gehaald, want Mariëtje ging sterven; gebrek aan liefde, gebrek aan weerstand, wie zal het zeggen. Na een paar uur kwamen vader en moeder thuis. Ik voel nu nog de spanning toen moeder de zoldertrap opkwam om ons te vertellen dat Mariëtje een engeltje in de hemel was. Jos en ik lagen op één kamer en hebben nog nooit zo gehuild. De begrafenis was op 6 januari na de Mis van Driekoningen. We hadden gelukkig een kistje kunnen krijgen; er werden al veel kinderen in een deken begraven. Van Sint Antoniushove naar de Martinuskerk was maar een klein stukje. Thieu, toen 16 jaar, droeg het kistje en wij liepen er allemaal achter. Na de engelenmis is zij begraven op het kindergedeelte van het kerkhof naast de kerk. Het grafje is dertig jaar aangehouden. Gelukkig heb ik nog een foto en een herinneringsplaatje van haar. Ze was mijn petekind...

De hongerwinter

Wij konden niet meer blijven wonen in de benedenkamers. Er moest veel te hard worden gestookt. Er werd gekookt op een

De ploeg 'qpscheppers' van de gaarkeuken in de Julianastraat.

De gaarkeuken was een instelling waar volwassenen en kinderen eten konden halen. Kinderen kregen soms wat extra en moesten het ter plaatse opeten, zodat men er zeker van was dat het niet aan derden kwam of zwart verkocht werd.

kolenfornuis dat de keuken ook moest verwarmen. We gingen met zijn twaalf op de eerste verdieping in de grote voorkamer wonen. Het fornuis werd naar boven gesleept, dus twee vliegen in een klap: warmte en een kookbron. We hadden altijd koude voeten omdat het fornuis op poten stond. Iedere avond mochten wij voor we naar bed gingen met onze voeten in de oven, anders zouden wij niet kunnen slapen. Van die winter kan ik mij alleen nog de bloemen op de ramen herinneren. Wij sliepen nu met zes meisjes op één kamer op zolder. We kropen vaak bij de kleintjes in bed, omdat zij het helemaal koud hadden. Ook werden we steeds magerder. 's Morgens mochten wij ons met het water dat 's nachts op het fornuis wat aangewarmd was beneden in de kamer in een waskom wassen. Ook mochten we ons, zolang het vroor dat het kraakte, in de kamer aan- en uitkleden. We liepen drie keer in de week naar het lyceum: 's morgens hadden de meisjes les, 's middags de jongens van het Aloysius College. De school was geëvacueerd omdat zij in het Sperrgebiet lag. De leraar Engels, die uit het Sperrgebiet naar Leidschendam was geëvacueerd, haalde alle leerlingen op die hij op zijn route naar het lyceum tegenkwam, en zo hielden we de moed er in. In het schooljaar 44-45 werd niet veel meer geleerd. Een ieder probeerde zo goed en zo kwaad als dat ging zijn kennis op peil te houden, maar dat was

niet eenvoudig omdat de docenten er ook niet voor honderd procent bij waren. Het was logisch, dat ze niet wisten wat ze met de eindexamenklassen moesten doen in 1945. De leerlingen kregen hun eindexamendiploma cadeau. Degenen, die daar niet tevreden mee waren, deden in het jaar 45-46 wel examen. Ik deed in 1946 eindexamen M.M.S. Op school kregen we nog een grote schok. Janneke van de Kolk, leerling uit de parallelklas, stierf aan diftheritis na haar ouders verpleegd te hebben; ook weer de schuld van zwakte en geen medicijnen. Ze woonde in de Herenstraat in Voorburg in een bovenhuis. Ze werd, zestien jaar oud, op het Martinus-kerkhof begraven. Ik was toen puber en heel emotioneel. Uren heb ik op straat met een klasgenoot lopen huilen. Kerstmis 1944 (Feest van Vrede) was voorbij. We hadden voor een keer echt lekker kunnen eten uit alle blikken die moeder bij de geboorte van Mariëtje gekregen had. Veel mensen hielden een voorraad aan, omdat niemand wist hoe lang de oorlog nog zou duren. Sinterklaas was ook al stilletjes voorbij gegaan, maar dat vond ik niet zo erg. De hele dag met zijn allen in één kamer, dat ging op je zenuwen werken. Ik ging vaak met een jas aan in een koude kamer zitten. Alleen!

Begin 1945 deden geruchten de ronde, dat het Ardennenoffensief

mislukte was. We hadden nog vier maanden voor de boeg, maar dat wisten we niet. Vaak geen school, want er was geen verwarming meer. Ons menu zag er toen als volgt uit: 's morgens twee sneden klef brood met een smeersel, soms van erwtenmeel, 's middags gaarkeuken, 's avonds tulpen met suikerbieten en hier en daar een aardappel. Na de afschuwelijke maanden januari en februari kwamen er wat lichtpuntjes. Het Rode Kruis was erin geslaagd onderhandelingen met de Duitsers te voeren. Het Westen moest geholpen worden, de mensen waren aan het eind van hun latijn. De familie van mijn vader, die in Limburg woonde, waar ze allang bevrijd waren, was er heilig van overtuigd dat er ook veel slachtoffers in ons gezin gevallen waren. Als eerste geschenk uit de hemel kregen we een half Zweeds wittebrood met een kwart pakje margarine per persoon. Moeder die op 28 februari (schrikkelkind) jarig was, kreeg van ons allemaal een snede wit brood met margarine. De heer Van de Zalm, die op het Buitenrustplein woonde en

directeur was van de Mundi Jusfabriek, stak geld in de soepverlening, samen met de pastoor van de Martinuskerk. Wij mochten drie maal per week, in het Hofje van Vis, soep halen. Dat deden wij met zijn tweeën, want de emmer soep (7 liter) was heel zwaar en ook zeer kostbaar. Ook had het Rode Kruis eten via Denemarken laten sturen voor kinderen tot 10 jaar. Godfried (5 jaar) en Susanne (3 jaar) gingen hand in hand met een steelpannetje en lepel naar het gymnastieklokaal van de Maria-school om daar een grote lepel pap of soep te eten. Ze moesten het ter plekke opeten. Jos en ik mochten opscheppen. Dat was boffen, want dan konden we achteraf met anderen de resten opeten. Ook kregen wij wel wat mee voor thuis. Het uitdelen ging om en om, de ene dag de kleinsten, de andere dag de schoolkinderen. Als we dit niet gekregen hadden, dan waren er van ons veel gestorven. Toen liet de familie Van de Zalm (Kees en Sjaantje) via de pastoor vragen of om beurten twee kinderen uit ons gezin mochten komen eten. Dit mocht, er gingen altijd een grote en een kleintje. Dankzij hun fabriek hadden zij heerlijke maaltijden, met verse groenten. Niet alleen wij, maar ook de kapelaans aten vaak mee. Ik heb dit onthouden omdat wij nogal schuchter stonden tegenover de geestelijkheid. De laatste maanden ging het koken op een Majo met kleine spaandertjes hout. Dat gaf veel

hitte, maar bijvoorbeeld de bloempap met water was zo gaar. Aan het eind van de oorlog woog mijn vader 40 en mijn moeder 45 kilo. Ik herinner mij nog heel goed dat vader en moeder dysenterie hadden en ze het bed moesten houden. Mijn moeder was te zwak om naar een concert van Jo Vincent te gaan, die geen lid was van de Kultuurkamer en probeerde met huisconcerten iets te verdienen. Het concert was schuin aan de overkant, we schoven het raam iets omhoog en konden het zo volgen. Jos was er wel heengegaan en het kostte vijf gulden. Thieu (toen 16 jaar) zwierf veel op straat en probeerde wat te handelen. Een keer zag ik hem, bijtend in een klef bruinbrood (in de zwarte handel kostte het brood f 80,-). We vroegen niets en vertelden het ook niet thuis. Toen de dagen langer begonnen te worden kregen we het gevoel dat het binnenkort toch eens afgelopen zou moeten zijn. Maar toen kwam het bombardement op het Bezuidenhout. Vreselijk bang waren we. We hadden al een voltrefter op de Parkweg meegemaakt en een keer was een neergeschoten vliegtuig achter ons huis beland. Ook de VI's en de V2's lieten ons niet met rust. Die avond van het bombardement kwamen mensen vragen of wij gedupeerden uit het Bezuidenhout wilden opnemen: de familie de Jong bestaande uit vader, moeder en twee meisjes. Nu, de benedenkamers stonden leeg en als er gestookt zou

worden hadden wij er boven ook profijt van. Dus ja. De volgende dag bleek de heer De Jong een ster te dragen. Hij was met een christenvrouw getrouwd, daarom was hij nog niet opgepakt. Het was in die dagen heel gevaarlijk een jood in huis te hebben. Mijn ouders hadden dan ook liever gehad dat dit van tevoren verteld was. Zij waren bezorgd voor hun gezin met 10 kinderen. En er was ook nog grootmoeder, die toen weliswaar niet bij ons inwoonde, maar er moest toch voor haar gezorgd worden. Om beurten werd door ons iedere dag eten naar haar gebracht. Ze heeft lang bij de oudjes in het Forum gezeten, daar werd tenminste gestookt. Over het stoken wil ik nog het volgende vermelden. Antracietbonnen waren steeds minder verkrijgbaar. Je kreeg wel een redelijke hoeveelheid eierkolen, die meer warmte verspreidden, maar de kachel niet aan hielden. Tijdens de spoorweg-staking, vlak voor de ergste kou, hebben mijn broer en een vriend een biels uit het spoor achter ons huis gezaagd. Het was veel werk en zeer strafbaar. Ik zie nog mijn moeder angstig de hele avond in het donker voor het raam staan. Toen, het leek wel een sein, heeft iedereen op één avond de

N.V. Handelsmij. R. S. STOKVIS & ZONEN
HEERENGRACHT 9 - 's-GRAVENHAGE
Hoofdkantoor te ROTTERDAM

MAJO KOMFOOR

Verkoopprijs f 10.-
(voorst. goedkeuring door den
Geminschap voor de petten)

DOEL:
Het Majo Komfoor heeft zijn ontstaan aan de omstandigheid, dat de in gebruik zijnde kachels, doorheen een groot vat voor ruimte-verwarming, maar minder goed als kookkachel kunnen worden gebruikt, omdat het voor de ruimte te laag ligt. Wij zien inzien, dat moet derhalve veel te veel benutted worden toegesproken.

Het Majo Komfoor kan gebruikt worden boven, een koudgiet met deelsel en met deelsel, en welk water en spijzen bereid.

BESCHRIJVING:
Het komfoor bestaat uit een reeks bodem. In de bodem is een gat, dat de kachel kan openen, die uit de kachel kan worden afgevoerd.

13

Eind april 1945. Voorburgers lopen te hoop op de Parkweg voor gedropte voedselpakketjes.. Op de voorgrond de trambaan die op 13 maart, rond vijf uur, een voltrefter kreeg van een Engelse bom. Ook is te zien dat alle bomen gerooid zijn.

Vader, moeder en Eugenie in de Laan van Leeuwesteyn. Het is 1954 en de nieuwe bomen doen het al weer aardig.

14

boom voor zijn huis omgezaagd en gedeeld met de burens.

Bevrijding

4 Mei. 's Avonds de eerste geruchten over de capitulatie van de Duitsers.

5 Mei. Schuchter de vlag uit, ja of nee.

Een kind dat langs de villa van Wilton over het Oosteinde liep en oranje strikken droeg, werd daar door de Duitsers ruw van ontdaan.

Maar toen was het zover. Feest op het Rembrandtplein. Hossen en zingen: Het was echt waar!! De Duitsers werden in krijgsgevangenschap gehouden. Meisjes die met de Duitsers geheuld hadden werden kaalgeschoren en op een vrachtwagen rondgereden. Wij waren zo onnozel, je wist eigenlijk niet een wat die meisjes gedaan hadden.

De voedselvoorziening kwam op gang. Veel mensen met voorraad gaven eten weg. Sommigen gaven bonen en erwten die niet meer gaar werden; oude blikken, hoe kunnen mensen zo hard zijn! Nu brak er de tijd aan dat altijd iemand van de familie op het bankje aan het Rembrandtplein (voor Heijnen) moest zitten. Met een megafoon werden de bonnennummers afgeroepen, waarop je zeep, biscuit, eipoeder, chocolade, enz. kon afhalen. Gauw naar huis bonnen knippen en in de rij staan. Eerst haalden we de biscuits in slopen, gelukkig daarna in blikken. We mochten eten van de biscuits zoveel we

wilden, maar o wee, onze darmen raakten verstopt en wat hadden we een buikpijn. Daar moest een drankje aan te pas komen om de pijn te verzachten.

Ik heb het nog niet over de middelsten van ons gezin gehad. Ach, die deden gewoon mee, hadden net als wij honger en kou, droegen altijd de vermaakte kleding van de oudere zussen, die op hun beurt weer vermaakte kleding van moeder droegen. De firma Heijnen heeft ons vaak uit de brand geholpen, want iedereen had maar drie kledingstukken. Ook de familie Van 't Walderveen wist heel goed van jassen voor volwassenen jaszjes voor de kleintjes te maken. Wat was ik blij toen we echte, nieuwe jassen konden kopen, met hulp van het Rode Kruis uit Amerika. Ze kostten f25,- per stuk. We moesten het geld van ons spaarbankboekje halen. Jos had een donkergroene en ik een fel rode ruit. Naderhand heb ik de jas nog vermaakt tot rok.

Na de oorlog

Omstreeks 17 mei deed Susan haar eerste Communie. Ze was net zes jaar. Met veel moeite werd er een maaltijd bijeen gescharreld. We waren juist klaar met eten, toen er een Rode Kruis auto stopte. Daarin zaten een broer en een nicht van mijn vader. Ze brachten dozen met eten mee. Ze waren ingedeeld bij het Rode Kruis om het Westen te bedelen. Wat een feest, brood, worst, boter, zeep, koffie, enz. We hadden het sinds tijden niet

meer gezien.

Mijn zus Jos had in de oorlog eindexamen gymnasium gedaan en studeerde rechten. Toen verboden werd om te studeren ging ze toch verder met repetitoren en werkte ze op een administratie. Ze mocht nu weer naar Leiden. Eten en huur moesten wel goedkoop zijn, want bij dat studeren kwam zoveel kijken. Ze deelde met een vriendin de kamer en kreeg f60,- per maand buiten de huur. Thieu ging terug naar een kostschool in Roermond, waar mijn heeroom biologie gaf. Ik zat er tussen in, en er was geen geld om mij ook na de M.M.S. te laten leren. Ik ben toen gaan werken bij jeugdgroepen. Dat was voor mijn ouders ideaal. Ik zat namelijk intern en verdiende f40,- per maand. Het ging allemaal nog moeizaam; er was in ons gezin veel geld nodig.

Mijn ouders hebben zware jaren gehad met hun elf kinderen, maar gelukkig kregen ze een onbezorgde oude dag, zonder financiële zorgen. Hun motto was: laat iedereen een diploma krijgen door studie, dat pakken ze je nooit af. Geld kun je verliezen. De bonnen bleven, voor bepaalde goederen, nog lang bestaan, maar korter dan in de ons omringende landen.

In 1948 heb ik de leraressenopleiding in Leiden gevolgd in de vakken koken en voedingsleer. In 1955 ben ik getrouwd. In de tussentijd heb ik nog een tijdje in Engeland gewerkt.

Epiloog

Nog steeds spelen de vijf oorlogsjaren een belangrijke rol in mijn leven. Ik ben vele ervaringen rijker geworden.

Toen we alles te horen kregen over wat zich had afgespeeld in de concentratiekampen, was dat

natuurlijk niet te vergelijken met onze kleinigheden, maar zoals iedereen zegt: 'Het mag nooit meer gebeuren'. We moeten ons die dagen herinneren en de herinneringen doorgeven aan onze kinderen en kleinkinderen.

Brandstofschaarste

Zojuist gearriveerd op de Koningin Wilhelminalaan. De pasgeborene heeft zijn/haar eerste reis gemaakt van Sint Antoniusdijk aan het Oostende naar huis. Het normale autovervoer was niet meer mogelijk vanwege de brandstofschaarste. Er werd naar alternatieven gezocht. De Trianon-garage maakte van de motortaxi een paardetaxi. De motor werd uit de auto verwijderd en op deze plaats werd de bok voor de koetsier geplaatst. Aan het chassis werden de bomen en het tuig van het paard bevestigd. De koetsier kon plaatsnemen voor op de bok en de passagiers werden vervoerd in de auto. Aardig is op de foto te zien dat het nummerbord is vervangen door het telefoonnummer van het taxibedrijf.

Mijn ouders zijn beiden van 1920 en hebben dus de oorlog bewust meegemaakt. Mijn broers en zussen en ik ook, iedereen kende mijn vaders verhaal over de kolenkist. Maar het was erg lang geleden dat hij deze geschiedenis uit de oorlog aan ons had verteld. Ik zou het eigenlijk nog eens moeten navragen. Op een regenachtige zondag toog ik naar mijn ouders in Voorburg en onder het excuus van 'ik kom even een kopje koffie drinken', vroeg ik langs mijn neus weg naar hun oorlogsherinneringen.

De kolenkist

Krijn Vink – 1943.

Ze spraken er liever niet over. Altijd als ik er naar vroeg antwoordde mijn vader iets in de trant van: 'Ach dat is al zo lang geleden'. Mijn moeder reageerde altijd met: 'Het was een angstige tijd, daar wil ik liever niet aan terugdenken'.

Maar op die bewuste zondagmorgen had ik meer geluk. Toen ik er over begon kwamen er spontaan wat herinneringen boven, zij het wat fragmentarisch en ongeor-

dend. Mijn moeder vertelde dat zij eigenlijk geluk hadden gehad dat ze in Voorburg woonden omdat het daar allemaal wel meeviel. De Duitsers hebben er nooit zo huisge als in bijvoorbeeld het naburige Den Haag. Toen ik zei dat ik me meende te herinneren dat zij elkaar in de oorlog hadden leren kennen en vroeg of dit klopte, begon mijn vader zijn verhaal.

Dit was het verhaal dat ik graag had willen horen:

'Ik heb je moeder leren kennen toen ik als knecht kwam werken bij slager Dijkman op de hoek van de Van Aremborgelaan en de Van Duvenvoordelaan. Zij werkte aan de overkant in de melkwinkel van De Vet. Dat moet in 1943 zijn geweest, want ik had eerst bij een andere slager gewerkt op de Laan van Middenburg. Maar daar moest ik op een gegeven moment weg'. 'Hoezo?', vroeg ik.

'Dat kwam eigenlijk omdat ik totaal geen zin had om in Duitsland te gaan werken. Ik woonde bij de familie in en kreeg daar op een dag een oproep. Die heb ik teruggestuurd met daarop

de boodschap: "Allang vertrokken naar Duitsland!" Daar heb ik toen nooit meer iets op gehoord. Maar de vrouw van mijn baas was bang dat ze me toch zouden komen halen. En ze wilde me niet in huis laten schuilen omdat ze vreesde voor represailles. Daarom ben ik gaan solliciteren bij Dijkman en die kon me gelukkig wel gebruiken.

Vanaf de eerste dag dat ik daar werkte had ik mijn oog laten vallen op het meisje van de melkwinkel. Mijn baas had slechts gelachen toen ik hem haar aanwees en zei dat zij later mijn vrouw zou worden... Ze was wel mager toen. Broodmager'.

'Ja', viel mijn moeder in, 'ondanks het feit dat er altijd te eten was, was het toch geen vetpot in ons gezin met elf kinderen. Gelukkig nam iedereen wel wat te eten mee naar huis. Zo kon ik zelf de familie voorzien van zuivel, als er weer een nieuwe voorraad was binnengekomen.'

'En ik zorgde dat jullie vlees kregen', ging mijn vader verder, 'wij bezorgden aan het Antoniusshove. Geregeld trokken wij zelf soep. Als ik die moest bezorgen reed ik ook even langs het Westeinde en voorzag je moeder van soep

Nee we hadden eigenlijk helemaal geen klagen. Het werd allemaal pas echt vervelend toen de razzia's begonnen. Bij de eerste razzia's viel het nog mee. We werden van tevoren gewaarschuwd en de Duitse soldaten deden niet echt hun best. Maar naarmate de oorlog vorderde, werd de sfeer grimmiger. En op een ochtend werd ik gepakt. Dat was op aswoensdag, in februari 1944. Ik weet het nog goed, want ik had bij jullie (mijn moeders familie, de familie Tettersoo) op het Westeinde een verjaardag gevierd en was daar blijven slapen. Toen ik de volgende ochtend op weg was naar mijn werk werd ik plotseling staande gehouden door de Grüne Polizei. Ik stamelde nog iets van: "Dit moet een vergissing zijn, ik ben onmisbaar. Dat kan ik bewijzen". Maar dat had geen enkele zin, er was geen ontsnappen meer mogelijk en samen met de andere mannen die ze opgepakt hadden werden we weggevoerd. We liepen naar het Voorburgs station. Naast het

koffiehuis was een goederenloods van Van Gend en Loos waar we naar binnen moesten gaan. Hier moesten we wachten, bewaakt door een soldaat. Na verloop van tijd zei ik dat ik moest plassen. Samen met een andere man - die zogenaamd ook moest plassen - mocht ik naar buiten en we begaven ons in de richting van een groot hek. Achter het hek zag ik een kolenkist. Ik merkte dat de aandacht van de soldaat verslapte, hij stond zelfs met een meisje te praten dat langskwam. "Nu of nooit", dacht ik, en met enige moeite klom ik over het hek. Bovenaan was prikkeldraad bevestigd en daar moest ik me doorheen wurmen. Die ander ging er ook vandoor en klom op het dak van het koffiehuis. Ik begaf me naar de kolenkist. Vastbesloten om me niet naar Duitsland te laten slepen hield ik angstvallig het deksel dichtgeklemd. Hoelang ik daar gezeten heb weet ik niet meer. Ik kan me wel herinneren dat er een vrachtwagen kwam waar de mannen werden ingeladen. Door een spleet in de kist kon ik zien dat ze met een touw aan de armen waren vastgebonden. Bij dat inladen is er iets gebeurd. Er was opeens een hoop lawaai en er brak paniek uit. Er kwamen geallieerde vliegtuigen over en ik hoorde geschreeuw en schieten. Later heb ik begrepen dat die man op het dak er vandoor was gegaan en dat er een achtervolging ontstond. Hij is in de Voorhofstraat neergeschoten...' 'Wij hadden inmiddels begrepen',

vulde mijn moeder aan, 'dat je vader was opgepakt. Ik was enorm bang dat er wat zou gebeuren, want hij had al zo vaak gezegd dat hij zich niet als vee zou laten afvoeren. We hebben de hele ochtend zitten bidden. Toen het nieuws kwam dat er een jonge man was neergeschoten in de Voorhofstraat, gaf ik even alle hoop op.'

'Gelukkig ben ik nog een tijd blijven zitten tot alles weer rustig en veilig was. Daarna ben ik weggerend in de richting van de Laan van Nieuw Oostende. Daar werd ik geroepen door de pastoor van de Onze Lieve Vrouwe-kerk. "Vink", riep hij, "kom hier, het is te gevaarlijk op straat. Er is een razzia aan de gang". In de pastorie heb ik me vervolgens nog een tijd schuil gehouden. Toen ik 's middags weer lachend voor je moeder stond liep ze helemaal rood aan van de schrik.

Ze was natuurlijk ontzettend blij, maar ook bang

Echtpaar Vink-Tettersoo - 1947.

Station Voorburg waar de mannen ingesloten werden in de goederenloods..

hoe het nu verder moest. Dat ik bij een volgende gelegenheid weer gepakt zou worden'. 'Hoe ben je de rest van de oorlog doorgekomen?' 'Met een vals persoonsbewijs op zak en door geregeld onder te duiken. Toen de razzia's werden opgevoerd ben ik uit Voorburg vertrokken om me in Noordwijk te verstoppen. Gelukkig duurde de oorlog toen niet zo lang meer. Op een keer kreeg ik nog controle in de blauwe tram. De Duitse soldaat keek langdurig naar mijn valse persoonsbewijs. Je moeder

kreeg het spaans benauwd. Na verloop van tijd gaf hij het zonder iets te zeggen weer aan mij terug. Ook toen heb ik weer geluk gehad. Nee, in die kolenkist, toen heb ik pas echt geluk gehad. Op zo'n moment besef je dat het zo met je gebeurd kan zijn. Ik ben later nog terug gegaan naar die plek om een foto van het hek en de kolenkist te maken. Volgens mij moet ik die foto nog ergens hebben. Wacht, ik zal hem even voor je zoeken'.

Die foto had ik wel eens eerder gezien. Hij zat in een oud familiealbum, maar vanwege de slechte kwaliteit en oninteressante voorstelling - er staan immers geen mensen op - had ik er nooit acht op geslagen. Het was voor mij een foto zonder verhaal. Mijn vader moet er vaak naar gekeken hebben, hij wist dat hij er nog was. Hij scheurde de foto voorzichtig uit het album en schonk hem aan mij. Nu ik er opnieuw naar kijk zie ik opeens heel veel....

Het leven van alledag in Voorburg oorlogsjaren

De oorlog 1940-1945 was een tijd van angst, schaarste en ellende. Velen verloren een of meer familieleden, hun huis of hun bezittingen. Velen moesten vluchten of onderduiken. De oorlog was ook een tijd van afwachten, moed houden en van grote creativiteit om elke dag weer door te komen.

Om een beeld te krijgen van het leven van alledag in de Voorburgse oorlogsjaren zijn gesprekken gevoerd met een aantal mensen, die de oorlog hebben meegemaakt. Deze mensen zijn inmiddels op leeftijd, maar de herinnering aan de oorlogsjaren is nog zeer levendig.

De oorlog begon op 10 mei 1940 heel plotseling. Vliegveld Ypenburg was één van de doelen van de Duitsers. Bij landing zou direct doorgestoten kunnen worden naar Den Haag, waar de regering zetelt en de koninklijke familie woont. Het liep echter niet zo vlot als de Duitsers dachten. Op Ypenburg werd fel tegenstand geboden.

'Ik was dertien jaar toen de oorlog uitbrak. We waren volledig verrast. Eerder had Colijn (minister-president; N.v.P.) via de radio nog gezegd dat we rustig konden gaan slapen. We zouden neutraal blijven, dus ons zou niks gebeuren. Maar toen we die nacht van de 10e mei de bombardementen hoorden, wisten we

eerst niet wat er gebeurde. Mijn broertje en ik dachten dat het onweerde. We renden naar de kamer van onze ouders. Dat was maar goed ook, want even later werd het raam van mijn broertjes slaapkamer door de dreun van een bom finaal naar binnen geslagen. We woonden op het Oosteinde

naast Park Vreugd en Rust. Vliegveld Ypenburg werd gebombardeerd, maar er sloegen ook bommen in in de weilanden net over de Vliet. Dat was voor ons dichtbij. Het leek wel of ze op ons vielen. Heel veel ruiten zijn toen gesneuveld. Overal kwamen parachutisten naar beneden. Ze kwamen ook in het park en in de rododendrons. We waren er bang voor, want ze waren bewa- pend.

's Morgens kwamen de Nederlandse soldaten door het Oosteinde gemarcheerd richting Ypenburg. Mijn vader wilde wat doen en begon als een razende met het smeren van boterhammen. Ik hielp met uitdelen. Van sommige soldaten kreeg ik briefjes voor hun familieleden, waarin ze schreven waar ze naar toe gingen. Ook voor hun was het allemaal een verrassing. In de school van mijn broertje aan de Van Deventerlaan werd een noodziekenhuis ingericht. Mijn moeder, die verpleegster was, had zich aangemeld bij Bescherming Bevolking en werd daar nachthoofd.

ten worden, werden naar Sint Antoniushove aan het Oosteinde gebracht. Veel soldaten verkeerden in een shocktoestand en waren hun geheugen kwijt. Het kostte grote moeite om te ontdekken hoe ze heetten en waar ze vandaan kwamen. Een paar dagen later werd Rotterdam gebombardeerd. Dat was vanuit Voorburg goed te horen en te zien. We waren bang voor afgedwaalde bommen en daarom zaten we in de schuilplaats onder de trap. Om de tijd te doden zat ik een boek te lezen, maar mijn ouders vroegen hoe ik dat kon in die situatie.'

Al snel daarna kwamen de eerste evacués in Voorburg aan. In de oorlogsjaren kwam het regelmatig voor dat Voorburg toevluchtsoord werd voor mensen van elders, die huis en haard moesten verlaten. Mensen uit de Betuwe, uit Rotterdam, Scheveningen, Statenkwartier, Bezuidenhout. De meesten konden later weer terugkeren of kregen elders onderdak, maar sommigen bleven in Voorburg wonen. Er waren in het begin van de oorlog nog leegstaande huizen, maar toen die bezet waren, moest er ingeschikt worden.

'Op 12 mei kwamen honderden mensen uit de Betuwe naar Voorburg. Ze moesten weg omdat het rivierengebied onder water gezet zou worden om de Duitsers tegen te houden. Wij kregen een boerengezin uit Tull

en 't Waal in huis. Zij zaten vreselijk omhoog, omdat de koeien niet gemolken werden. Ze zijn maar een paar dagen geweest, want toen Nederland zich had overgegeven, zijn ze direct teruggegaan naar de koeien. Tijdens de oorlog moest Voorburg veel mensen van elders opvangen. Dat was nooit een probleem. Er werd altijd ingeschikt. Ook bij ons, want wij hadden een groot huis. Wij hebben wel eens met dertien mensen in huis gewoond.'

Toen Nederland zich had overgegeven, begon in Voorburg het lange wachten op het einde van de oorlog. Dat het nog vijf jaar zou duren, had niemand toen nog kunnen vermoeden.

'We waren niet erg goed

op de hoogte van wat er allemaal gebeurde. Wij luisterden wel naar de radio, stiekem, maar we hadden geen wereldontvanger, dus we konden geen BBC ontvangen. We luisterden naar Radio Oranje, maar die gaf weinig informatie. Koningin Wilhelmina zei alleen zoiets als "Houdt moed". We kwamen dus weinig te weten over het verloop van de oorlog. Wij dachten dat het verkeerd af zou lopen en dat de Duitsers zouden blijven.'

'Die eerste jaren van de oorlog zijn we nog redelijk goed doorgekomen. We leefden met de gedachte dat er vrede zou komen door een overwinning van

8 Mei 1945, inspectie door de groepscommandant en de districtscommandant. Zij verlaten de Van Deventerschool, die tijdens de oorlog als noodziekenhuis dienst heeft gedaan.

Toen kwamen de gewonden. Soldaten, die geopereerd moes-

de Engelsen of Amerikanen. We wilden er eigenlijk niet aan denken dat de overmacht van de Duitsers er voor altijd was. We hielden de moed er in en wachtten af, maar we waren altijd gespannen. We waren anti-Duits. We praatten er ook wel met anderen over, maar alleen met die je kende. Want eigenlijk kon je niemand vertrouwen. Er waren zoveel NSB-ers in Voorburg. Als de NSB een optocht hield en je liep toevallig over straat, werd je gedwongen om te kijken. Ging je met je rug er naar toe staan, zogenaamd in een etalage kijken, dan kon je een klap verwachten. Je moest kijken. Ik moest mijn man in toom houden, want hij kookte dan. Die NSB-ers vond ik eigenlijk nog erger dan de Duitsers. Want de Duitsers waren gestuurd, terwijl de NSB-ers het zelf wilden.'

De Voorburgers raakten in de greep van de angst. Landgenoten waren niet meer te vertrouwen en de aanwezigheid van de Duitsers, die in Voorburg waren ondergebracht, zorgden voor voortdurende spanning.

'We woonden met twee kinderen op een bovenhuis aan de Parkweg. In de Van Wassenauer Hoffmanschool waren Duitse soldaten ondergebracht en in een huis naast ons woonden Duitse officieren. Onze balkons grensden bijna aan elkaar, maar wij keken hen niet aan. Ik stond doodsangsten uit. Ik had

het gevoel op een bom te leven. Ook letterlijk, want in de school zaten de Duitse soldaten die de V-2's afschoten. Wij hadden het vermoeden dat op het remiseterrein ernaast ook brandstof voor de V-2's was opgeslagen. We zagen 's nachts wel eens een tankauto weg rijden. Nog geen uur later werd een V-2 afgeschoten en kwamen de mannen weer terug. We waren bang dat de geallieerden de remise zouden bombarderen. Dan zouden wij er ook aan gaan. Ik had daarom altijd een vlucht-koffertje onder aan de trap staan om direct te kunnen vertrekken als er gevaar dreigde. Ik heb dikwijls midden in de nacht de kinderen aangekleed, omdat ik dacht "nu gebeurt het".'

'Als er weer een V-2 werd afgeschoten, was je altijd bang dat ie weer terug zou vallen. Je begon dan te tellen. Als je verder dan 15 kon tellen was ie weg en ging ie vernieling brengen in Engeland.'

Naar mate de oorlog vorderde was er steeds minder te doen om je te vermaken. 's Avonds mocht je niet buiten komen en de ramen moesten geblindeld worden. Het reizen werd steeds moeilijker. Vooral de jeugd had er moeite mee.

'In onze vrije tijd hadden we niet zoveel te doen. Ik ging tennis en zwemmen. Ik kon roeien bij de Leidse roeivereniging. Vriendinnen van mij hadden een

zeilboot aan de Kaag en ik ging wel eens met hun mee. Ik fietste veel met vader. In het Forum waren er wel eens uitvoeringen, vaak solotoneel, bijvoorbeeld van Paul Steenbergen. Ik had ook een tijdje een abonnement op het Residentieorkest. In het begin konden we nog naar dansles, maar toen er geen brandstof meer was en het danslokaal niet meer verwarmd kon worden, hield dat ook op. We mochten 's avonds niet naar buiten, maar via de achtertuinen konden we naar de burens, waar we kletsten en bridge speelden. Verder las ik erg veel. Voor school moest ik veel boeken lezen. Alleen het laatste jaar, toen er geen elektriciteit was en geen brandstof, heb ik weinig kunnen lezen. We hadden toen 's avonds alleen een klein pitje, dat op een laagje olie op het water dreef. Ik heb er een hele winter over gedaan om *Gone with the wind* uit te lezen. Ik ging toen maar vroeg naar bed, daar was het tenminste wat warmer.'

'Ik had toen niks te doen.

De school was gesloten. Er was geen vereniging. Ik verveelde me. De winter (1944/'45; N.v.P.) was niet zo streng als ze zeggen. Maar omdat je honger had kreeg je het nogal gauw koud. Mijn enige vertier was het koor in de Martinuskerk. Er waren toen ontzettend veel uitvaarten. Op een dag was ik om 9 uur in de kerk voor de eerste uitvaart en daarna ging het de hele dag door, elk uur één. Het waren hoofdzakelijk

oude mensen die dood gingen. Die hadden geen weerstand meer.'

De mannen moesten voortdurend beducht zijn op de razzia's. Duitsland had steeds meer mensen nodig om de fabrieken aan de gang te houden. Als er een razzia kwam, doken de mannen onder. Er werd heel wat inventiviteit aan de dag gelegd om veilige schuilplaatsen te creëren.

'In november 1944 was er ook een razzia. Straat voor straat moesten de mannen met kleding en een dag eten aan de rand van de stoep gaan staan, als een vuilniszak. Hoewel de mannen gewaarschuwd waren, renden ze toch in paniek door de tuintjes. Sommigen hebben de hele dag in de goot gelegen. Er waren er ook de pastorie van de kerk in gevlogen. De pastoor had de deur open gezet. Alle drie de kapelaans zijn toen met hun plunjezak aan de rand van de straat gaan staan. Daardoor kwamen de Duitsers niet naar binnen. De kapelaans zijn meegegaan. Twee ervan zijn na drie dagen weer teruggekomen. De derde is bij de jongens gebleven. Hij is na de bevrijding weer teruggekomen.'

'In de oorlogsjaren woonde ik met mijn ouders boven de poort aan de Rembrandtlaan bij de ingang van de Nieuwstraat. Vanaf 1943 tot november '44 hadden wij regelmatig onderduikers in huis. Die verstopten zich

in de ruimte tussen de voordeur en de eerste verdieping, in het gewelf van de poort. Vijftien mannen zaten daar verborgen als de Duitsers weer met een razzia bezig waren. Wanneer er een groep Duitsers de Wijkerbrug over kwam wisten we dat het zover was en werden de mannen gewaarschuwd. Mannen tussen de 18 en 35 jaar waren dan niet veilig. Maar er zaten ook jongere en oudere tussen – mijn vader van 38 ook – omdat ze de Duitsers niet vertrouwden.

Het was wel een linke plaats, omdat de Duitsers onder de poort een verzamelpunt hadden. Van daar uit verspreidden ze zich over de straten. De schuilplaats is echter nooit ontdekt en ook alle vijftien onderduikers hebben steeds op tijd de schuilplaats kunnen bereiken.'

Toen kwam Dolle Dinsdag. Op 5 september 1944 dacht Voorburg even dat de bevrijding in aantocht was. Wilde taferelen speelden zich af.

'Op Dolle Dinsdag dachten we dat de oorlog was afgelopen. Dat hoorden we niet via radio. Het gerucht ging als een tam-tam van huis tot huis. Een heleboel Duitsers sloegen op de vlucht, met hun spullen op handkarren geladen. Wij klaptten en jouwden ze uit. De bevrijders zouden via Rotterdam komen. Om half 12 ging ik op de fiets de Hoombrug over om bij Ypenburg op ze te wachten. Ik was niet de enige. Wij

maar wachten. Als je maar lang genoeg keek zag je ze als een fata morgana in de verte aankomen. Ik bleef tot 2 uur staan wachten. Toen kwamen over de Hoombrug de tanks van de Moffen aanrollen. Er werd geschoten, wij sprongen de berm in. Een man raakte gewond. Het was een vreselijke teleurstelling.'

'We dachten dat we bevrijd waren. Over de radio hoorden we welke gebieden er allemaal al vrij waren. Het kwam steeds dichterbij. Maar plotseling hield het op. Na Dolle Dinsdag kwamen we allemaal in een depressie. Ik ook.'

De toestand werd daarna nog slechter, want de winter stond voor de deur en het voedsel raakte op. Alles en iedereen was bezig om aan eten te komen. Voedseltochten werden gemaakt, op de fiets, te voet, met een kar en steeds verder weg. Ook de brandstof raakte op en iedereen kreeg het bitter koud.

'Ik was 10 jaar toen de oorlog uitbrak. Ik werd geconfronteerd met dingen waar tegenwoordig kinderen van die leeftijd niet mee te maken hebben. Zoals hoe kom je aan eten. Ik heb de hele oorlog honger geleden. In het begin ging het nog wel, maar na Dolle Dinsdag werd het erg. Er was geen eten en brandstof meer. Dat wij de hongerwinter zijn doorgekomen hebben we te danken aan de kolenman. Die bood

ons tien mud cokes aan voor f60,-. Moeder stond te dubben, want het was een heel bedrag. Ze heeft het geld geleend en het toch gedaan. De hele winter bleef de kachel zachtjes aan tot 's avonds een uur of 6. Om 7 uur lag ik dan al in bed, er was toch geen licht, want elektriciteit was er niet meer en ik had honger. Mijn vader had een volkstuintje in Vronesteyn. In het begin kon hij nog wat groente innemen. Maar toen hij geen zaad meer kon krijgen was het afgelopen.'

'Onze voorraden waren

inmiddels al lang op. Er was nauwelijks voedsel te krijgen. In mijn klas zaten veel leerlingen uit de bollenstreek en via hen kon ik aan bloembollen komen. Ik zorgde inmiddels voor het huishouden, want mijn moeder ging op hongertocht. Van de bloembollen maakte ik bijvoorbeeld een soort rijsttafel met de Indische kruiden die we nog hadden. We vonden het wel lekker. De bloembollen poften we ook als kastanjes. Het begon echter wel te vervelen, dus waren we blij als moeder weer thuis kwam. Die had altijd lekkere dingen bij zich. We wisten nooit wanneer ze thuis kwam en óf ze thuis zou komen. In het begin ging ze nog naar de boerderijen in de buurt, maar later ging ze helemaal naar de Betuwe, bij familie en kennissen, waar nog wel wat te krijgen was. Op een fiets met houten banden. Vol beladen kwam ze dan na drie of vier dagen weer terug. Als ze voor de deur stond riep ze ons en deed

ze geen stap meer, zó kapot was ze. Soms werd ze onderweg aangehouden. Dan wees ze altijd op haar verpleegsterskruisje en zei dat ze vlug naar een patiënt moest. Dan lieten ze haar door.'

'Er kwamen weer razzia's.

Mijn man moest toen ook onderduiken. Op een zaterdagavond in november bracht ik hem op de fiets bij familie in Lexmond. Toen stond ik er alleen voor. Elk weekend ging ik op de fiets naar mijn man toe. Zaterdagmiddags om 1 uur vertrok ik en kwam pas rond 9 uur 's avonds in Lexmond aan. 's Maandags ging ik weer terug. Het was een vreselijke tocht, maar ik moest wel, omdat ik van die familie eten mee kreeg voor mijzelf en mijn ouders. De weg was niet zoals nu over een mooi fietspad. Er zaten grote gaten in de weg en vaak moest je de berm in, omdat er gebombardeerd werd. De veerboot bij Schoonhoven was bezet door de Duitsers. Je moest zien met een roeiboot over de Lek te komen. Door de stroming duurde dat wel een half uur. Je betaalde er twee kwartjes voor of een gulden. Dat was vreselijk veel geld. Op het laatst betaalde ik een rijksdaalder. Onderweg kwam ik veel mensen tegen die allemaal op hongertocht gingen. Vooral veel moeders met kinderen. Ze konden hun kinderen niet thuis laten, omdat er niemand was om ze op te vangen en ze vaak weken van huis waren. Ik zag veel ellende. Een keer zag ik een moeder met

een kar, waarop haar dode zoon-tje lag. Tragisch was dat. Als er iemand na de oorlog een standbeeld heeft verdiend dan zijn het de moeders wel.'

'Het moet eind februari

geweest zijn. Het schemerde. Mijn moeder zei dat we maar naar de kerk moesten gaan en bidden dat we weer wat te eten zouden krijgen. Op het Oosteinde reed een Duitser met paard en wagen, volgeladen met savoeiekolen. Mijn broer en ik keken elkaar aan en wij er achteraan. We pikten er ieder een en renden naar huis. We zeiden tegen moeder dat we al naar de kerk geweest waren, 'kijk maar' en lieten onze kolen zien. Moeder hield niet van stelen, maar deze keer kregen wij permissie.'

*Op 3 maart 1945 werd
Bezuidenhout gebombardeerd.
Duizenden mensen vluchtten
voor de neervallende bommen, de
brand en de verschrikking.
Voorburg ving ze op.*

'Het bombardement op het

Bezuidenhout was bijna mijn dood geweest. Ik was er op de fiets naar toe om bij dokter Stempel op de Juliana van Stolberglaan leverextract te halen voor mijn moeder. Onderweg kwam ik een kennis tegen, waar ik een praatje mee maakte. Het was een stralende dag. Toen hoorde ik geronk. Ik zag allemaal, naar mijn idee, zilveren paasei-

eren naar beneden vallen. 'Wat mooi', dacht ik nog. Toen ze vielen werd ik met fiets en al weggeslingerd. Even was het stil, toen kwamen de explosies, de brand, de rook en het gegil. Het huis van de dokter was vernield. Ik durfde er niet heen en ben weer omgedraaid. Even later kwamen de vluchtelingen. Duizenden renden door de straten. Het was een chaos. De mensen waren panisch. Ik zag iemand met een vogelkooi, een ander had drie hoeden op.'

'Ik woonde met mijn man en mijn dochtertje van 6 jaar in de Louise de Colignystraat. Ik was hoogzwanger van mijn zoon, die drie weken later geboren zou worden. Toen het bombardement kwam was mijn man gelukkig thuis. We zaten aan het ontbijt toen vlak bij een bom insloeg. Een kastdeur sprong er uit en heel het servies viel in scherven op de grond. Mijn man werd spierwit en zei dat we direct het huis uit moesten gaan, omdat er vast nog meer bommen zouden komen. Met mijn bontjas aan en in mijn ene hand mijn tas met mijn bonkaarten en aan mijn andere mijn dochtertje renden wij de straat uit naar de Laan van Nieuw Oosteinde, waar mijn moeder woonde. Zij deed de deur open en vroeg "Wat kom jij hier doen?". Ze had nog niets in de gaten. Ik zei: "Zie je dat dan niet?" Achter mij op straat zag het zwart van de mensen die allemaal uit het Bezuidenhout wegluchtten. Zo

kwam ik bij mijn moeder in huis. Daar hebben we het einde van de oorlog afgewacht.'

De voedselsituatie werd nijpend. De geallieerden kregen toestemming van de Duitsers om voedseldroppings uit de voeren. Ypenburg werd nu het doelwit voor het 'manna' uit de hemel.

'Eind april – we zaten aan de spinazie – werd er geroepen dat we moesten komen kijken. Ze gooiden eten uit. Het was op zondagmorgen. Op de Wijkerlaan zag het zwart van de mensen. We zagen de voedselpakketten vallen. Het was zo iets fantastisch. De mensen juichten. We wisten dat de oorlog op z'n eind liep. Het duurde toch nog een paar dagen voordat wij het eten kregen. Het eerst kwamen de biscuits. Ze zaten in blikken van 60 cm hoog. Het waren nooddrantsoenen. Maar wij vonden ze zó heerlijk. Later kwamen er ook blikken met reuzel en kaas. Alle blikken waren ingedeukt. Het lekkerste waren de blikjes 'meat vegetables', dat was vlees met groente. Het eten werd heel langzaam opgevoerd, anders werd je er ziek van. Toen er melk kwam, werd er met de biscuits een heerlijke pap van gemaakt. Dat was onvergetelijk.'

En dan eindelijk komt de bevrijding.

'We wachtten op de bevrijding. Daar leefden we naar toe.

We luisterden als het kon in het geheim naar de radio. De Duitsers werden steeds zenuwachtiger. Toen we op 4 mei hoorden dat de Duitsers capituleerden geloofden we het eerst niet. We waren blij, maar we

hielden ons toch nog even in. We moesten ook beducht zijn voor de Duitsers, die nog bewaarend waren. Dat was terecht want die avond schoten ze op de Laan van Nieuw Oosteinde nog een jongen dood. We zagen ze vertrekken op een schoen en een slof. Hun uniform was helemaal afgedaan. Die nacht ben ik opgebleven. Ik kon niet slapen. Je was vrij, maar je kon het niet bevatten. Van een oude vlag maakte ik mutsen en sjerpen voor

Het verzamelen van blikken en voedselpakketten in de weilanden rond Voorburg op 29 april 1945.

Kerkstraat – vertrekkende Duitsers.

De bordjes worden verhangen.

de kinderen met rood, wit, blauw en oranje. De volgende dag werd er feest gevierd en dat duurde weken achtereen.'

jes verwijderen. Ze waren door de Duitsers aangebracht ter vervanging van de bordjes, die verwezen naar de Koninklijke familie. De volgende dag begonnen de feesten en die hebben drie maanden geduurd.'

Maar niet voor iedereen was het direct feest.

'Eindelijk kwam de bevrijding. Ik feestte elke dag. Mijn moeder niet. Zij heeft twee weken thuis zitten wachten op mijn broer, die naar het zuiden was gevlucht om te helpen met de bevrijding. We hadden niets meer van hem gehoord. Zij was het huis niet uit te krijgen. Toen kwam hij met een legertruck vol etenswaren, die hij in het zuiden had verzameld. De hele straat kwam hem begroeten.'

'Na de oorlog zag Voorburg er troosteloos uit. Mensen hadden overal, waar ze maar de kans kregen, bomen omgezaagd. Je zag alleen nog maar de stammetjes staan. Er waren ook de nodige ruiten kapot. De gaten waren met karton en hout dichtgespijkerd. De straten zagen er uit. Het was een triest gezicht. Je vroeg je af of het ooit weer goed zou komen.'

Toen brak een nieuwe tijd aan. Met hard werken en ploeteren is Nederland er weer bovenop gekomen. Maar toch blijft het zaak om af en toe nog eens even stil te staan bij wat er toen gebeurde.

'De bevrijding is voor mij nog altijd heel wezenlijk. Ik zal elk jaar op 5 mei de vlag uitsteken. Ik ben heel blij dat we nooit hebben hoeven vluchten. Ik heb medelijden met de vluchtelingen die nu naar Nederland komen. Zij hebben alles achter moeten laten waarvoor ze hun hele leven hebben gewerkt.'

'Ik vind het zo erg dat er nu hier en daar weer kleine Hitlertjes opstaan. Dat komt omdat mensen elkaar soms niet uit kunnen staan. Kijk maar naar Joegoslavië. Wat ik ook erg vind is het weggooien van voedsel. Als je zoveel honger hebt geleden, kun je dat niet meer. Ik vind het erg als de jongelui zomaar hun pakje brood of zo op straat gooien.'

'Ik kan het niet hebben dat de mensen nu klagen en ontevreden zijn. Over het algemeen zijn we rijk. Wat kunnen we ons nog meer wensen? Ik voel nog altijd die vrijheid.'

De tekst kwam tot stand met medewerking van de volgende personen, die hun ervaringen uit de oorlogsjaren vertelden: mevrouw P. Horringa - van Tussenbroek, mevrouw T. Meyer - van de Bent, mevrouw M. Udink ten Cate, de heer L. Koopmanschap, de heer Th. van 't Walderveen en een mevrouw die liever onbekend wenst te blijven.

24

Er breekt een nieuwe tijd aan. Op de K.W. Laan worden jonge bomen aangeplant.

'Op 4 mei loopt om half 9 's avonds een man over straat te roepen "We zijn vrij! Ik heb het zelf gehoord op de BBC!". Er komt een Duitse soldaat langs en die zegt "Gott sei dank". We kwamen allemaal naar buiten. Grappig was dat er ook allemaal jongens naar buiten kwamen die we helemaal niet kenden, die hadden allemaal ondergedoken gezeten. Bij ons hebben ook een jaar lang twee jongens in een ruimte onder het huis gewoond. Hun huid zag er toen heel raar uit, omdat ze zo lang geen daglicht hadden gezien. We gingen naar de burgemeester, die met zijn ambtsketen om op het bordes van het gemeentehuis stond. Hij vertelde dat de berichten juist waren en dat Prins Bernard de volgende ochtend de capitulatie van de Duitsers zou ondertekenen. We gingen direct in onze buurt de straatnaambord-

Duitse soldaten zijn op weg naar de Oosterbegraafplaats om hun gesneuvelden te eren op 'Heldengedenktag'.

Mevrouw Arnold-Mees kwam op 16 februari 1934 met haar man en kinderen vanuit De Bilt in Voorburg wonen. Het adres was Bilderdijklaan (nu Koningin Julianalaan) 24. In de hongerwinter hield Cor Arnold een dagboek bij (van 4 september 1944 t/m 13 mei 1945) waarin zij, naast de oorlogsgebeurtenissen die haar eigen familie betroffen, de gebeurtenissen in Voorburg en Den Haag en, voorzover ze er iets over hoorde, de rest van de wereld, noteerde. In augustus 1945 liet zij honderd exemplaren van haar dagboek drukken om aan haar vrienden en kennissen te geven. Een aantal fragmenten uit het dagboek die voornamelijk betrekking hebben op haar leven in Den Haag zijn gepubliceerd in De Haagsche Courant in de eerste helft van 1995. Hier vindt u een aantal passages uit het dagboek, gekozen omdat ze zich in een Voorburgse context afspelen

Dinsdag 21 november 1944.

Sinds gisteren hebben wij geen licht meer. Ik zit nu te pennen bij een petroleumlampje, bij het naar bed gaan werken wij met oliepitjes. Het ergste is, dat de radio, die sinds lang weer in zijn schuilplaats terug is, nu uitgeschakeld is en we dus van alle nieuws van buiten verstoken blijven. Temeer daar vanmorgen werkelijk de razzia's begonnen zijn en we dus huisarrest hebben.

Vanmorgen vroeg begon het, nadat we een weeklang in afwachting gezeten hadden. Om zeven uur werd ik wakker door een hevig gebons (met geweerkolven) op de deuren van de buurhuizen en ons eigen huis. Ik sprong mijn bed uit, keek uit het raam en zag in het halve duister schimmen van talrijke Duitse soldaten. Toen ik Bram riep, stond die al op het punt te verdwijnen. Ik deed mijn peignoir aan en ging naar beneden, vond in de brie-

venbus een papier met een meldingsbevel. Bram zat veilig in zijn hol en ik ging me op mijn gemak aankleeden. We mochten absoluut niet op straat, gelukkig had ik voor drie dagen brood in huis. Het werd een dag die me heugen zal. Om ongeveer elf uur kwamen de eerste huiszoekers. We zagen ze aan het eind van de laan beginnen. Bram, die zich inmiddels had aangekleed en had ontbeten, verdween weer ras. Er werd geweldig gebeld en daar verscheen een piepjong boerenknulletje, dat hevig op een appel kauwde en er vrij potsierlijk uitzag met een helm op en een gevlekt camouflagehemd over zijn uniform. Hij vroeg me of mijn man thuis was. 'Nein, nicht zu Hause' en hoe oud hij was. 'Über vierzig'. Een grove leugen, maar enfin. 'Lass mal gucken', zei hij toen, en 'suchen mein ich' alsof ik het niet snapte. Hij wierp een blik in de eetkamer en keuken. 'Schon gut' en verdween

*Wegtrekkende Duitse troepen
met paard en wagen op de
Bilderdijklaan bij de
Noorderkerk.*

weer. Dat was dat. De dag ging verder. Bram kwam z'n hol weer uit en knutselde op zijn zoldertje voor Sint Nicolaas. Hij kan daar mooi de straat overzien. Er was geen mensch te bekennen, behalve dan posten van Duitse soldaten op alle straathoeken en patrouilles. Dan reed de propaganda-auto met luidspeakinstallatie, die we al kenden van de kleereninlevering, door de straten en bralde, tusschen een schetterend muziekje, allerlei bedreigingen uit voor diegenen, die zich voor drie uur niet gemeld zouden hebben. O.a. zou hun heele huis en inboedel 'konfiskiert' worden. Tweemaal zagen we een groep van ongeveer honderdvijftig man langs trekken, waaronder heel jonge jongens. Gesnapt, of zoo geïntimideerd, dat ze zich vrijwillig aangaven. Zooals een pasgehuwde jongeman, die hier een paar huizen verder op kamers woont, geheel verrast was en zoo gauw geen schuilplaats wist. De idioot! Dat was trouwens de eenige man tusschen de 17 en de 40 in de heele laan. Merkwaardig! Het was een heldere dag, met prachtige wolken en belichtingen en de Tommies waren onafgebroken in de lucht. Den geheele dag weerklonk het geratel van machinegeweren, het gedreun van bommen in de verte en het gepaf van afweergeschut. Bovendien schoten de Moffen door alle straten dat het knalde om ons angst aan te jagen, en werden de geheele dag door V-2's gelanceerd, zodat het gedonder niet van de lucht was. (...)

Om vier uur kwam er weer een hele groep de Bilderdijklaan indraaien. Ze bleven nu veel langer in de huizen, wel 15 à 20 minuten, maar gingen niet overal naar binnen. Bram was natuurlijk weer weg en ik stond voor mijn slaapkamerraam achter de vitrages het geheel aan te zien. Toen ze bij de burens waren ging ik naar beneden. Ik hoorde ze daar met hun zware spijkerschoenen op de trap stommelen. En even later stonden ze op mijn stoep. Ik stond met een kloppend hart achter mijn tochtdeur gereed om bij het eerste bellen open te doen, en hoorde ze een gesprek voeren. Maar ze belden niet en vijf minuten later waren ze weer verdwenen. (...)

22 november 1944

Vanmorgen ontdekten we, dat onze bel volkomen stukgetrokken was. Dat heeft zeker die eerste vriend gedaan. Vandaar dat de tweede groep niet belde!

Woensdag 9 december

(...) We hadden vandaag een groote schrik, doordat een V2 vlak boven ons hoofd in de lucht ontplofte. We zijn er genadig afgekomen, onze ruiten leven nog. Alle huizen met houten kozijnen zijn gespaard, terwijl van de huizen met stalen ramen letterlijk geen ruit meer heel is. Het gebeurde om kwart over twee, we zaten net aan tafel, hoorden meteen toen het ding afgeschoten werd, dat het mis

was. Een vriend, die juist ons hek binnendraaide zag hem pal boven ons huis uit elkaar springen, en plofte languit op den grond. Het hele huis trilde op zijn grondvesten en de tuindeuren vlogen open. Ik had een oogenblik het gevoel of alles instortte. Was dan ook stomverbaasd te constateeren, dat er geen ruit kapot was. Misschien omdat het juist boven ons gebeurde, want rondom is het een groote chaos. Van de flat's op de hoek van de laan zijn alle ruiten weg, wanhopig voor de menschen. De kop van de V-2 is nog verder doorgevlogen en op de Koningin Wilhelminalaan terecht gekomen, waar nog eenige dooden zijn gevallen en een heel blok is uitgebrand. (...)

19 december 1944

Het is een wonderlijk leven, dat wij leiden. Vol van spanningen en toch, zoo voor 't oog gebeurt er niets. Je bent den heelen dag met huiswerk bezig en anders op jacht om clandestien eten te veroveren. De Van Heurnstraat, hier vlakbij, is de aangewezen straat daarvoor. Het is een lugubere buurt, waar het grootste schorriemorrie woont en waar op allerlei adressen clandestiene groente e.d. te koop zijn. Je ziet er de keurigste menschen door de straat loopen, die elkaar allerlei hints geven. Op 161 zijn eieren, op 90 spruitjes, enz.(...)

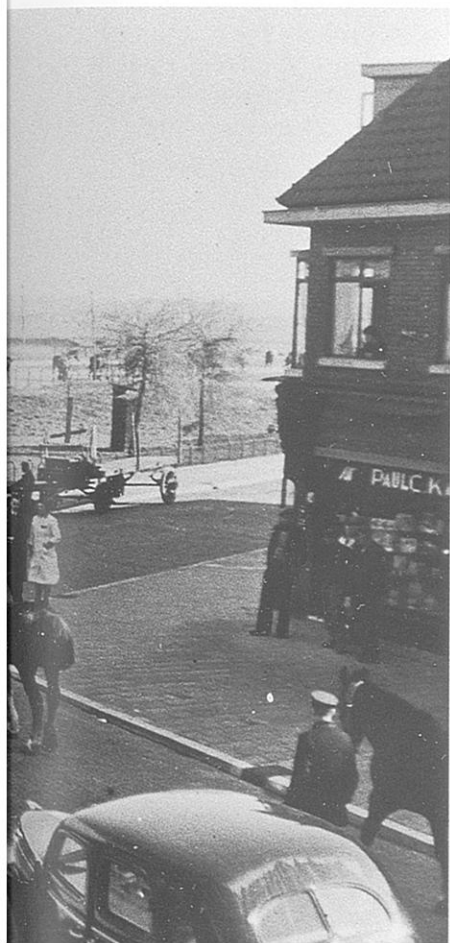
Donderdag 18 januari 1945

(...) Toen we net zouden vertrekken, kregen we een telefonische waarschuwing, dat er weer razia's aan de gang waren. In Voorburg, Laan van Nieuw Oosteinde, hoek Parkweg. We zijn toen als razenden door allerlei kleine straatjes naar huis gefietst. (...)

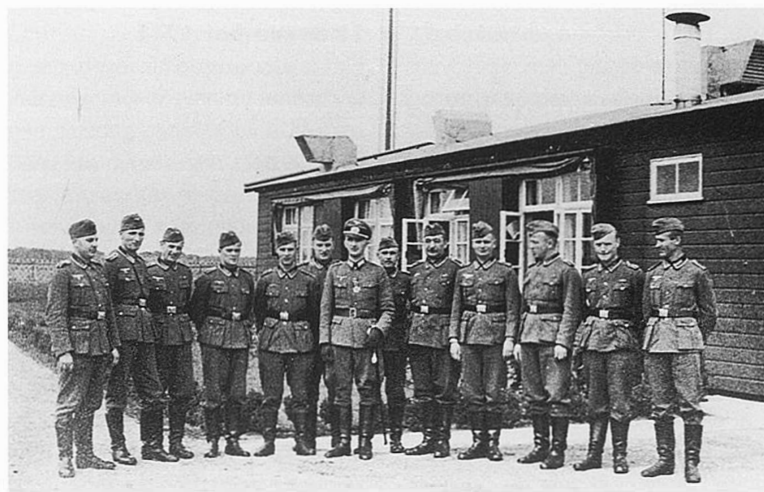
Zaterdag 5 mei

We zijn vrij!!! Gisteravond om kwart voor 9 werd door 'Herrijzend Nederland' bekend gemaakt, dat de Duitschers in Nederland gecapituleerd hadden. Zulke berichten gaan zoo snel, dat geen 5 minuten later alle vlaggen uithingen en de geheele bevolking met Oranje mutsen en corsages op straat liep. Iedereen was even verheugd, hoewel we 't ons nog nauwelijks konden realiseren. Bram moest meteen opkomen, maar ik trok met beide

kinderen, die we uit hun bedden gevischt hadden, de straat op. Overal groote vreugde, men liet Bengaalsch vuur branden en midden op straat werden groote vreugdevuuren aangestoken, waaromheen alle, zoolang verzweegen, vaderlandsche liederen werden gezongen. Maar we waren er nog niet. Toen ik eindelijk in bed lag, klopten de burens me er weer uit met het bericht, dat de Duitschers het nieuws dementeerden en dreigden met represailles, zoodat ik mijn vlag maar weer inhaalde. Om half 7 's morgens kwam Bram thuis en vertelde ook, dat er een wonderlijke mystificatie heerscht. De Nederlanders jubelen, dat ze vrij zijn en de Duitschers weten van niets. De heele nacht was er in de stad hard geschoten (bij ons in de laan trouwens ook). Vanmorgen om 8 uur zou de capitulatie officieel ingaan, maar zoolang er geen bezettingstroepen zijn, is er eigenlijk nog niets veranderd. De eigenaardige toestand heeft den heelen dag aangehouden. In de stad jubelstemming, huis een huis wordt gevlagd, iedereen loopt met Oranje, de kinderen in optochten met vlaggen, mutsen en toetertjes. (..)

Duits Kriegsmarine personeel voor de barak op het zendstation-terrein aan het einde van de Rodelaan.

DUITSE BUNKERS IN DE

VEEN- EN BINCKHORSTPOLDER

28

Rommel asperges

Om een mogelijke geallieerde landing te kunnen weerstaan begonnen de Duitsers in 1943 ook langs de Nederlandse kust de 'Atlantikwall' te versterken. Door middel van strandversperingen, bunkers met geschut, landmijnen en inundaties onderging het landschap een ware gedaanteverwisseling. Ook in Voorburg lieten de Duitsers hun sporen na. De verdedigingswerken werden hier geconcentreerd op een terrein ter hoogte van de Oosterbegraafplaats aan het eind van de Rodelaan. Om geallieerde luchtlandingen tegen te gaan werden achter de Rodelaan palen in de weilanden geplaatst (de zogenaamde Rommel-asperges). Tevens werden aan het eind van de laan bunkers gebouwd en werd een ongeveer 13 meter brede sloot, een zogenaamde

Weinig Voorburgers zullen weten dat de Duitsers niet alleen langs de kust bunkers hebben gebouwd, maar dat ook in het drassige polderlandschap aan de oostrand van Voorburg een aantal van deze bouwwerken heeft gestaan. Van enige militaire waarde waren ze na de oorlog niet meer. Toch heeft het tot midden jaren zestig geduurd voordat de laatste bunker werd gesloopt. In de tussentijd werden ze voor andere, meer vredelievende doeleinden gebruikt.

tankgracht, gegraven. Het bunker-complex bestond uit één grote bunker van gewapend beton, waar een zendstation van de Duitse marine werd gevestigd. Daaromheen stond een aantal kleinere bunkers, bijvoorbeeld een keuken- en een telefoonbunker. Om de herinnering aan de eigen 'Heimat' levend te houden gaven de Duitsers de bunkers namen van Duitse steden als Bremen en Königsberg. Tussen de bunkers werden mijnen gelegd. Na de oorlog zouden nogal wat paarden, die daar door de geal-

lieerden tijdelijk te grazen waren gezet, op die mijnen lopen. Al vrij snel nadat de Duitsers waren verdwenen werd in verband met een uitbreiding van de begraafplaats een aantal van de kleinere bunkertjes gesloopt. De grote bunker en een paar andere kleintjes bleven vooralsnog staan. Dit tot grote vreugde van de Voorburgse jeugd, die de charme van deze Duitse overblijfselen uit de oorlog inmiddels had ontdekt. Kinderen gebruikten het complex als speelterrein; de tankgracht was 's winters een geliefde

schaatsbaan en voor de wat oudere jongeren, met name ver-
liefde stelletjes, bleek deze afge-
legen plek een ideale
ontmoetingsplaats. Echter, de
bunkers trokken niet alleen de
jongeren aan. Zo maakte de BB
(Bescherming Bevolking) een tijd-
lang dankbaar gebruik van de
mogelijkheden die het terrein
bood om te oefenen. Daarnaast
werden in de loop der jaren
enkele van de bunkers door de
gemeente verhuurd.

Champignons

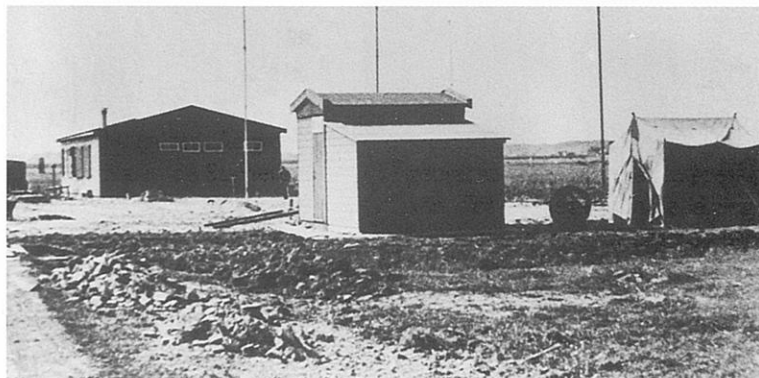
De ondernemende Limburgse
zakenman, L.G.J.M. Vogels, begon
bijvoorbeeld een champignon-
kwekerij. Champignons gedijen
het best in een donkere ruimte
waar een gelijkmatige tempera-
tuur heerst. Op kweekbedden,
bestaande uit gebroeide paarde-
mest, worden stukjes champig-

nonbroed uitgezet. De grotten in
Limburg, o.a. in de St. Pietersberg,
bleken zeer geschikt als kweek-
plaats. De Limburger Vogels, die
zelf een dergelijke kwekerij had
gehad in grotten nabij het plaatsje
Bemelen, hoopte dat de bunkers
even geschikt zouden zijn als de
grotten. Zijn experiment mislukte.
Niet omdat de bunkers onge-
schikt bleken om champignons te
kweken, maar omdat er zo vlak
na de oorlog een gebrek bestond
aan goede voerhaver waardoor
de kwaliteit van de paardemest
onvoldoende was.

De Grijsze Kater

In de jaren vijftig vestigde de jon-
gerenclub *De Grijsze Kater* zich in
één van de bunkers. De club
stond onder leiding van de heer
A.M.G. Smeele en bestond uit
ongeveer 120 jongens, die zich
vooral bezig hielden met timme-
ren, zagen, metselen en allerlei
andere vormen van handenar-
beid. De leden waren uit geheel
Voorburg afkomstig en varieer-
den in leeftijd van 11 tot 18 jaar.
Het eerste onderkomen van de
club was een kleine lekkende
bunker vol met oud ijzer en oude

kranten die bijeen waren
gebracht om de clubkas te spek-
ken. Tot genoegen van de leiding
kwam al snel de grootste bunker
vrij, waarin de champignon-kwe-
kerij had gezeten. Deze bunker
bleek geen ongeschikte locatie
voor jeugdwerk. In 1964 wijdde
de Haagsche Courant zelfs een
artikel aan *De Grijsze Kater*, die
inmiddels tot 400 leden was uit-
gegroeid. Aanleiding voor het
artikel was de aanstaande ontru-
ming van de bunker. In verband
met het plan Essesteijn had de
gemeente namelijk besloten de
laatst overgebleven bunkers weg
te laten halen. Na ruim 20 jaar
was het definitief gedaan met de
alternatieve mogelijkheden die de
door de Duitsers achtergelaten
militaire bouwwerken boden.
Momenteel is er niets meer dan
enkel nog een stukje tankgracht,
dat nog herinnert aan het Duitse
'Stützpunkt'.

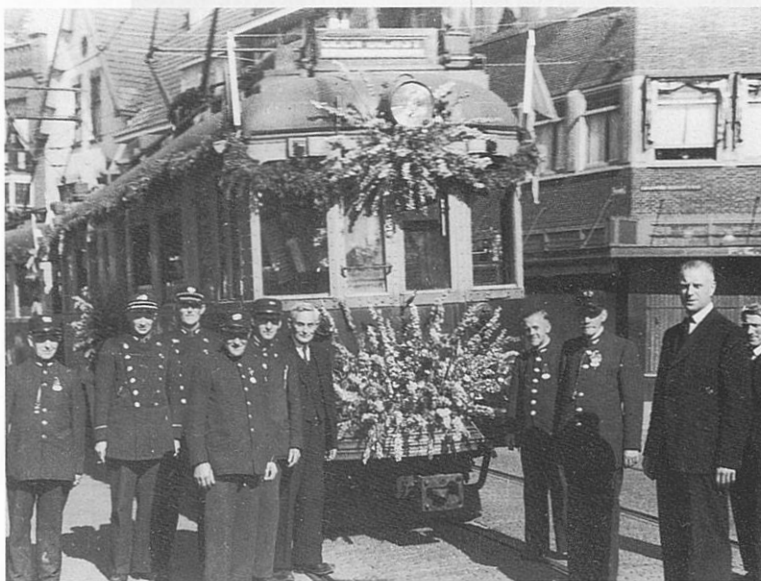
*De paardemest wordt op een
kruiwagen naar de bedden in de
bunker gebracht.*

*Bunkerterrein aan de Rodelaan.
De kantoren, dagverblijven en
de zendmasten van de
marine kustwacht en de
Kriegsmarine.*

30 Juni 1945

De blauwe tram, hij rijdt weer.

rechts: 'Tees heeft een Canadees'.

Bevr

30

*De vlag in top op de Koningin
Wilhelminalaan..*

*Bevrijdingsspel in het Forum:
'Herwonnen Vrijheid'.*

*links: Op het viaduct van de
autoweg naar Utrecht, is het
wachten op de bevrijders.*

*'Three cheers for the boys' op de
Laan van Nieuw Oost-Einde.*

Zaterdag
2 Juni 1945
Kinder
VRIJHEIDSFEST
Archimedesstraat, Oudestraat,
Sneliusstraat, Volstraat
DEELNEMER:
Naam: Corrie van't Hoenderdal
(3 Jaar)
Adres: Volstraat 45

GRUP: 1

*Straatfeest en optocht in de Van
Deventerlaan.*

Een welkom voor de bevrijders.

*Optocht op de Rembrandtlaan
en feest in de Herenstraat.*

*vlr: De muziektent aan de
Laan van Haagvliet, richting
Laan van Heldenburg.
Laan van Haagvliet.
Herenstraat.*

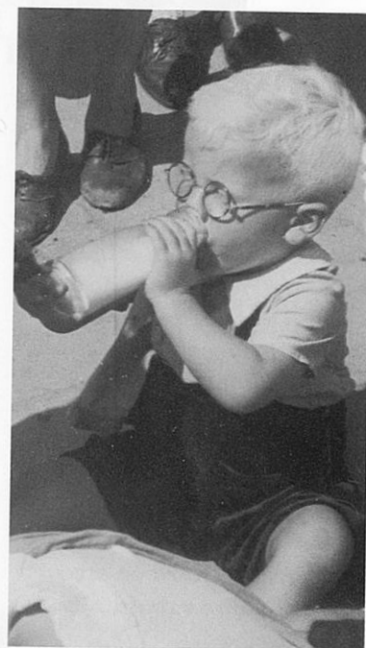
34

*Op het Oranjelust: 'De nasi's
beven, het volk kan herleven.'*

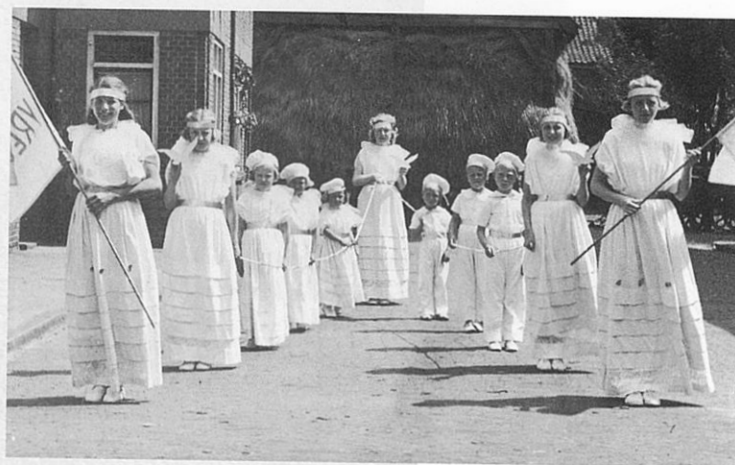
Feest in de Herenstraat.

35

*onder: In de Oostvlietstraat:
jurken van oude lakens.*

*links: Parkweg hoek Franse
Kerkstraat.*

Voorburgse kinderuitzending naar Friesland

Waar nu aan de Havenstraat in Voorburg de nieuwe appartementen zijn verrezen, stonden ongeveer honderd magere kinderen, op een koude, heldere februarimorgen te wachten op hun boot. Het was 1945 en twee vrachtboten zouden ons naar Friesland brengen, waar nog voldoende te eten was. De reis was georganiseerd door de Nederlands Hervormde Kerk en stond onder leiding van dominee Karres.

36

Zomer 1945, terug uit Friesland. Nel –met staartjes– zus en buurkinderen.

Mijn zus (toen vijftien jaar) en ik (tien jaar) waren voordien gekend en gewogen. Omdat wij 'gelukkig' te licht waren bevonden mochten we mee om in Friesland aan te sterken. Door ons vertrek zouden onze ouders mogelijkerwijs ook enigszins ontlast worden. Ze hadden immers minder monden te voeden. Onze distributiekaarten moesten echter worden ingeleverd. Veel hadden ze er uiteindelijk dus niet aan. Mijn broertje (van elf) ging niet mee. Maar toen hij bij het afscheid aan de kade bij het inladen de broden en penen voor onderweg zag, veranderde hij opeens van mening. Mijn moeder had moeite hem in toom te houden.

We droegen onze nieuwe warme jasjes, die mijn moeder speciaal voor deze reis had gemaakt van vaders oude spoorjassen, zodat we er netjes zouden uitzien. Het was goed bedoeld, maar het stugge spul prikte aan alle kanten. We zouden 's nachts over het IJsselmeer varen, vanwege mogelijke luchtaanvallen van Engelse jagers. We wisten niet hoe lang we van huis zouden zijn, hoe lang de oorlog nog zou duren, kortom de kinderen en de achterblijvers gingen een onzekere toekomst tegemoet.

De boten vertrokken en het eerste gedeelte van de reis ging over de Vliet. We lagen in het laadruim op stro. In de hoek was een

provisorische w.c. Boven ons waren de luiken gedeeltelijk dichtgeschoven. 's Avonds, omstreeks etenstijd, kwamen we in Amsterdam aan. We gingen allemaal bovendecks en daar stonden de gamellen met zuurkoolstamppot al klaar. We kregen een bord in onze handen gedruwd en daarop werd een kwak zuurkool gekledderd. De honger moet in Amsterdam nog erger zijn geweest; we werden namelijk omringd door talloze hongerige bedelaars. Plotseling stond er een oude magere man voor mij. Hij droeg een slobberige regenjas en had een gleufhoed in zijn hand. Uit medelijden heb ik mijn eten maar in zijn hoed gegoooid. Waarschijnlijk was ik niet de enige

die dit deed want er stroomden steeds meer bedelaars op onze boot toe...

's Nachts ging de tocht over het IJsselmeer naar Medemblik, waar we de volgende ochtend vroeg aankwamen. We werden in groepjes losgelaten en mochten de stad in. Na een korte wandeling kwamen we in een boerenschuur terecht waar we van de boer onze wanten en mutsen mochten vullen met tarwe. Een straatje verderop was een bakkerij, waar we de tarwe konden inleveren. Hiervan werd brood gebakken en dat konden we 's middags weer ophalen. Als een kleinkind koesterden we ons eigen broodje onder de arm. Het was nog warm, en die geur...! Ik lette goed op dat ik mijn broodje niet zou kwijtraken, want de door mijn ouders voor onderweg meegegeven tulpebollenpannekoekjes waren ook al gestolen. Maar dat vond ik eigenlijk niet zo erg, ze waren zó droog dat ik ze amper door kon slikken. En ik was bang dat de tulpen later uit mijn oren zouden groeien als ik de koekjes op zou eten. 's Avonds kregen we rodekoolstamppot ergens in de buurt van een psychiatrische inrichting. Nauwelijks had ik de rode kool op mijn bord gekregen of er vloog een in het wit geklede gedaante langs me heen. Ook deze hap was me weer ontnomen. Die nacht maakten we de overtocht van Medemblik naar Stavoren. In de vroege morgen

kwamen we aan en we kregen bij een taveerne een glas melk en twee boterhammen. Iedereen kreeg een kaartje om z'n nek met daarop de eigen naam en de naam van het pleeggezin. We werden gescheiden in kleine groepjes en op boerenkarren gezet, die ons het Gaasterland inreden. Mijn zusje en ik werden in Sondel bij verschillende pleeggezinnen afgezet. Wij hebben hier een fijne tijd gehad.

Op 17 april werd Friesland bevrijd. Op school leerden we, om onze bevrijders te verwelkomen, naast de vaderlandse liederen ook het Engelse volkslied. Juli 1945 gingen we weer naar huis. Dit keer was de tocht zonder gevaar en konden we ge-

Met een bus werden we weer in Voorburg afgezet. Mijn zusje en ik liepen terug naar huis en in onze straat aangekomen zag ik mijn vader op een ladder staan om slingers op te hangen. Het bleek om het zoveelste straatfeest te gaan. Zonder dat ik er zelf erg in had riep ik: 'Heit, heit'. Maar aangezien hij geen Fries verstond reageerde hij niet. Onze ouders hadden ook geen enkel idee hoe en wanneer we precies weer thuis zouden komen.

Kortgeleden ben ik nog eens terug geweest in Stavoren. De reis duurde nu iets korter. Via de Noordoostpolder waren wij er in twee uur. De tijden zijn veranderd, maar in Stavoren is veel hetzelfde gebleven. De taveerne

woon overdag op het IJsselmeer varen. Van Amsterdam gingen we met de trein naar Den Haag. Ik herinner mij dat ik iemand in de trein Zweeds wittebrood zag eten en het water liep me in de mond.

waar we toen melk en brood kregen was er ook nog. Ik heb er nu koffie gedronken en dacht terug aan al die magere kinderen die toen angstig en onzeker vanuit Voorburg vertrokken...

De Christelijke school te Sondel in Friesland, die bezocht werd door de Voorburgse kinderen.

Bombardement op het Bezuidenhout

Brandend Bezuidenhout met de Liduinakerk aan de Schenk-kade. Op de voorgrond het viaduct Laan van Nieuw Oost-Einde, gezien vanaf de Nicolaas Beetslaan.

Vanaf september 1944 waren de Duitsers begonnen in de doorlopende bosstrook van het Haagse Bos, Duindigt en Wassenaar, V-2 raketten te lanceren. Deze V-2's waren vooral gericht op Londen waar ze op grote schaal dood en verderf zaaiden en een bedreiging vormden voor de Engelse oorlogsindustrie.

Spitfires

Na lancering bereikte de V-2 Engeland in 5 minuten. Het leek wel, komend uit de stratosfeer, of de raket uit het niets kwam. En wat erger was, er bleek geen kruid tegen gewassen, ieder afweermiddel faalde. De Engelse regering besloot daarom de lancering van V-2 raketten in Den Haag te gaan bestrijden door kazernes, opslagplaatsen en spoorwegverbindingen in en rondom het Haagse Bos te gaan bombarderen. Vanaf september 1944 tot maart 1945 kwamen in toenemende mate Spitfires in

actie. De bombardementen waren levensgevaarlijk voor de 50.000 inwoners van het pal aan het Haagse Bos grenzende Bezuidenhout. Dagelijks werden er huizen geraakt en mensen dodelijk getroffen. Velen wilden vluchten..., maar waar moesten ze heen?

Het resultaat van al deze lucht-aanvallen viel tegen. De lanceringen gingen gewoon door. De Engelse regering besloot daarom tot een grote verrassingsaanval over te gaan, die tot doel had alles wat met de V-2's te maken

had in één klap te vernietigen. Geen enkele raket, lanceerwagen, brandstoftanks of andere apparatuur mocht blijven staan.

Mitchells

Op zaterdag 3 maart 1945, rond half acht 's morgens, stegen 5 squadrons middelzware Mitchell-bommenwerpers op van vliegvelden bij Brussel en Vitry. Om 9 uur kwamen ze bij Den Haag aan. De Luchtbeschermingsdienst in de toren van de Oude Kerk in Voorburg schreef in het logboek: '09.00: luchtalarm', en vervolgens: '09.08 uur: Bomexplosies boven

het Bezuidenhout'. Het bleek het begin van een ramp die zich over het Bezuidenhout voltrok. De bommenwerpers losten hun vracht op de verkeerde plek. Niet in het Haagse Bos, maar midden in het Bezuidenhout kwamen de zware bommen terecht. De oorzaak van de fatale vergissing was dat de kaartcoördinaten elkaar hadden gekruist op het Louise de Colignyplein. Horizontaal was met verticaal verwisseld!

De gevolgen waren onbeschrijflijk. Bommenregen na bommenregen viel over het Bezuidenhout. Mensen op straat waren op slag dood. Huizen stortten in. Bewoners werden onder het puin begraven. Ruiten werden naar buiten gedrukt, glasscherven lagen overal, gordijnen wapperden naar buiten. De bewoners vluchtten weg, hun huis met alles er in onbeschermd achterlatend. Een vreselijke brand ontstond. Een straffe noordenwind maakte van de brand een vuurzee.

Vlucht

Een ware exodus kwam op gang, stromen mensen probeerden in veiligheid te komen bij de spoorwegviaducten van de Laan van Nieuw Oost Indië en de 2e Adelheidstraat. Ook daar vielen echter bommen. Op de Schenkkade en bij het VUC-terrein zijn mensen in hun vlucht getroffen. Duizenden mensen, doden en gewonden meevorend, soms alleen gekleed in pyjama, zijn die dag in Voorburg aangekomen. Uiteindelijk waren

het ongeveer 17.000 mensen die Voorburg wisten te bereiken.

Via de Laan van Nieuw Oost Einde, de Bilderdijkstraan en de Koningin Wilhelminalaan trok een eindeloze stoet de stad in. Veel Voorburgers trokken zich direct het lot van de vluchtelingen aan. Mensen werden op alle mogelijke manieren door particulieren geholpen: met kleding, met voedsel, met vervoer met verzorging en met onderdak. Daarnaast werden door de gemeente scholen en andere grotere gebouwen direct ter beschikking gesteld.

Doden en gewonden

'Op die dag werden meer dan 300 gewonden in St. Antonius-

Effatha, noodziekenhuizen voor de ernstig gewonden ingericht. De operatiekamers en de röntgenafdeling draaiden op volle toeren. Dankzij het noodaggregaat trad geen stagnatie op. Personeel van alle diensten hielden gewonden te verzorgen. Verbanden werden uitgekookt in Vlietwater op een potkachel in de tuin. De rector liep de gehele dag rond om het H. Oliesel toe te dienen. Om zeven uur in de avond bracht men de laatste slachtoffers naar de operatiekamers. Ook de eerstvolgende dagen verschaftte het ziekenhuis nog aan talloze vluchtelingen warm voedsel.'

Uit: 'Vreugde en Leed Gedeeld, de Historie van Sint Antoniusshove'

Het standbeeld van Juliana van Stolberg met haar zonen op het Louise de Colignyplein. Men kijkt hier in de richting van de Engelse Kerk.

Hieronder het beeld op de tegenwoordige plaats aan de Koningin Marialaan in Den Haag.

shove behandeld en ca. 100 zwaargewonden opgenomen. De doden werden naar een andere plek gebracht. Met de grootste spoed werden, in het schoolgebouw aan de Van Deventerlaan en in het Doofstommeninstituut

Bewoners van het Bezuidenhout uitten hun dank voor de verleende hulp aan de slachtoffers van het bombardement, door het aanbieden van deze gevelsteen. De steen is ontworpen en gemaakt door Albert Termote.

Massagraf

Op de Algemene Begraafplaats aan de Parkweg, rechts vooraan in de hoek, werd een massagraf in gereedheid gebracht. 71 mensen zijn daar begraven, waarvan de meesten spoedig naar andere begraafplaatsen zijn overgebracht, onder wie de cabaretier Koos Speenhoff. Nog 23 personen liggen in dit massagraf begraven.

Door nabestaanden werden enkele kleine grafstenen geplaatst.

rechts: 3 maart 1995. Herdenking op de Algemene Begraafplaats van de slachtoffers van het bombardement.

Dank van Bezuidenhout

Direct na de oorlog hebben de bewoners van het Bezuidenhout de gemeente Voorburg hulde

gebracht voor alle hulp, die is verleend. De vereniging Bezuidenhout's Herstel, gaf middels zijn Commissie Voorbereiding Huldeblijk Voorburg, de beeldhouwer Albert Termote opdracht een steen te ontwerpen die op 3 maart 1946 is geplaatst in de muur van het bordes van het Gemeentehuis aan de Herenstraat. De parochie van Onze Lieve Vrouw van Goede Raad heeft in de kerken van St. Martinus en Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming een plaquette uit dankbaarheid geplaatst.

Herinneringen van een kloosterzuster

'Rond kwart voor negen loop ik naar onze wasserij in het St. Thomasklooster in de Koningin Sophiestraat en hoor het vallen van de bommen. Ik zie vanaf de straat enorme zwarte rookwolken omhoog kruipen. Het gillen en schreeuwen van gewonden en van angstige mensen is binnen goed te horen. De noodklok wordt geluid. De zusters rennen met hun evacuatiepakje onder de arm naar beneden. De Rector haalt Ons Heer uit het tabernakel en zegent ons allen. Het klooster is geraakt en niet langer bewoonbaar. Wij besluiten naar onze

school in de Lusthofstraat in Voorburg te vluchten. "Wat doe ik met onze papieren en ons geld?!" hoor ik de priorin vragen. Ik stel voor deze naar mijn ouderlijk huis te brengen in de Van Naeltwijckstraat. In orde. En zo snel mogelijk verdwijnen we. Op de Schenkkade aangekomen treft ons weer een regen van bommen. Iedereen gaat plat op de grond liggen; ik meen zeker dat mijn laatste uur geslagen is. Toch niet! We staan weer op en lopen verwaasd verder. En zo bereik ik toch nog de Van Naeltwijckstraat, waar ik onze spullen achter laat. Verder dus maar weer. We bereiken onze school in de Lusthofstraat. Maar wie missen wij nog? Onze algemeen Overste! In haar eentje blijkt zij te zijn gevlucht en niemand weet waarheen. Totdat zij eindelijk gevonden wordt in de sigarenwinkel, hoek Van Alphenstraat/ Van de Wateringelaan, waar zij totaal uitgeput en verwaasd op een kruijke zit. De nacht daarop wordt ons allen door Voorburgers huisvesting en een slaapplek aangeboden. Groot is de betrokkenheid!"

EERSTE

Tom mies in Voorburg

De piloot, George Welch, hier op de schouders van een uitzinnige menigte. Koningin Wilhelmina was reeds de volgende morgen op de hoogte van deze gebeurtenis.

De bewoners van de

Hoekwaterstraat en omgeving werden op 5 mei 1945 om half zeven 's avonds op sensationele wijze verrast door de verschijning van een Engels éénmotorig legervliegtuig. Het vliegtuig, een Auster van de R.A.F. Film Production Unit, cirkelde eerst over het aan deze straat gelegen sportveld en maakte hierop vervolgens een geslaagde landing. Waar de Voorburgers zo snel en in zo'n grote getale vandaan kwamen, zal wel niemand meer kunnen vertellen. Honderden enthousiaste buurtbewoners, getooid met oranje en rood-wit-blauwe vlaggetjes, renden het veld op om het toestel van dichtbij te kunnen zien, of liever gezegd, om de inzittenden te kunnen begroeten. Zelden zal R.A.F.-piloten zo'n wilde ontvangst ten deel zijn gevallen.

Zij werden min of meer uit hun toestel gerukt, op de schouders genomen en door een joelende menigte rondgedragen. Het vliegtuigje werd door een kordon mannen beschermd tegen de vele geestdriftige mensen. Er werd gehost en gedanst en iedereen wilde hen de hand drukken. De piloten werden omhelsd en door meisjes gekust. Het leek of alle spanningen en ellende van het afgelopen oorlogsjaar zich ontladden door de komst van dit Britse toestel. Duitse soldaten die in de buurt een brug bewaakten, keken toe maar grepen niet in.

De piloten, een Engelsman

(Christopher J. Challis) en een Canadees (George Welch), werden uitgenodigd door een van de bewoners van de Hoekwaterstraat, de heer Veen, en zij gaven onmiddellijk gehoor aan deze invitatie. In de woning van de heer Veen, die met een Engelse getrouwd was, kwamen de piloten tot rust en vertelden hun verhaal. Zij waren die dag om vijf uur 's middags uit Minden (Duitsland) richting Den Haag gevlogen. Onderweg hadden zij nog een tussenlanding in Nijmegen gemaakt. Doel van hun bezoek was om met hun

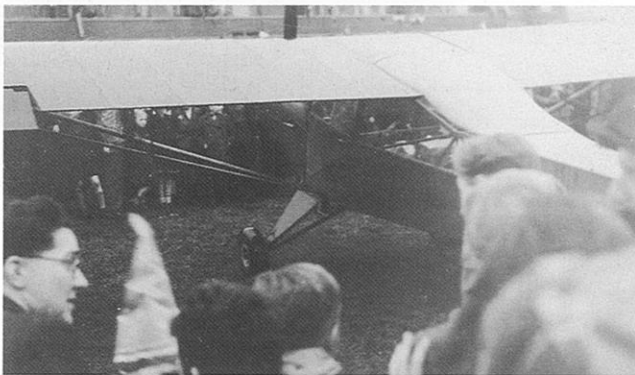
filmtoestellen vast te leggen hoe de capitulatie in Den Haag verliep. Volgens hun informatiebron, de B.B.C. radio, hadden de geallieerde troepen Den Haag reeds bereikt. Dit was echter nog niet het geval. Alhoewel de Duitsers aanstalten maakten om te vertrekken, was de situatie in Den Haag nog steeds gevaarlijk. De piloten waren daarom blij dat zij ondanks de vergissing van de B.B.C. niet in de residentie waren geland, maar in Voorburg, waar alles veilig leek.

Toen de twee filmers weer naar buiten gingen werden zij opnieuw omringd door de menigte. Lachend lieten zij een blikje Capstan-sigaretten rondgaan. Dit buitenkansje

De piloot en de filmer werden toegezongen en met tulpen overladen.

Een Auster was een hoogdekker met een spanwijdte van bijna 11 meter. De motor, een luchtgekoelde viercilinder Gipsy-Major lijnmotor van 130 pk, gaf het vliegtuig een snelheid van maximaal 203 kilometer per uur. De motor moest door middel van de propeller worden aangeslingerd. In de cockpit zaten de piloot en de passagier naast elkaar.

sloegen de rokers onder de toeschouwers natuurlijk niet af, na al die schaarse oorlogsjaren waarin ze nauwelijks een sigaret hadden gezien. Op hun beurt gaven een aantal Voorburgers bloemen aan de piloten als symbolisch gebaar van dank voor de voedseldroppings die enige tijd daarvoor hadden plaatsgevonden. Een vrouw bracht nog zelfgebakken oliebolletjes. Ook kregen de twee als hartversterkertje Oranje-bitter te drinken. Deze alcoholica was vijf jaar bewaard en werd speciaal voor deze gelegenheid tevoorschijn gehaald. De piloten waren echter niet alleen voor hun plezier gekomen. Zij namen een aantal interviews af om een beeld van de bezettingstijd te krijgen. Daarnaast werd er volop door hen gefilmd. De mensen bleven enthousiast en zodra ze de piloten weer ergens zagen opduiken klonk het spontaan: 'God save the King' Een politie-man die vond dat hij het gezag moest handhaven, kon de menigte niet bedwingen. Integendeel, hijzelf werd door de joelende massa naar huis gestuurd.

Tegen half acht maakten

de vliegers aanstalten om weer te vertrekken. Ze hadden al hun films geschoten en van het verzet voldoende brandstof gekregen om weer te kunnen vliegen. Op de schouders van de buurtbewoners, versierd met serpentines, werden de mannen naar hun vliegtuig gedragen. De omwonenden maakten nu vrijwillig het veld leeg, zodat het toestel ruim baan had. Na een korte aanloop steeg het vliegtuig op, uitgezwaaid door de enthousiaste menigte. De filmers vlogen naar Brussel, alwaar ze aan de pers verslag deden van hun avontuur in Nederland.

Na het vertrek van de

Auster kreeg het verhaal nog een staartje. In de Hoekwaterstraat verscheen namelijk een Feldweibel met een paar secondanten. Zij begaven zich naar het huis van de heer Veen. Deze kreeg een serieuze waarschuwing met de opmerking dat 'hij nog steeds gearresteerd kon worden', en meer van dat soort taal. Uiteindelijk werd bevolen dat hij zich de volgende dag bij de Sicherheitsdienst moest melden. Veen antwoordde dat hij dat niet beloven kon. De Duitsers, die wel inzagen dat de strijd was gestreden, dropen af. Maar een kat in het nauw maakt rare sprongen. Iedereen wist dat er, ondanks de capitulatie, soms toch nog door de Duitsers werd geschoten. Het was daarom beter dat de familie Veen zich verborgen hield totdat de kust

echt veilig zou zijn. Nog diezelfde avond werden zij door 'Black' (de bijnaam van Frans Jutte die actief was in de illegaliteit) via hun achtertuin weggeloodst en ondergebracht bij de familie Janssen op de Koningin Wilhelminalaan, die toen nog Admiraal de Ruyterweg heette. Daar is de familie gebleven tot de Canadezen Voorburg binnentrokken.

In diezelfde tijd keerde

Challis in zijn Auster nog een keer terug en liet met twee grote wagens van de Film Unit levensmiddelen en sigaretten in de Hoekwaterstraat bezorgen. Zelf bleef de Engelsman een paar dagen bij de familie Veen logeren. Samen met de heer Veen heeft Challis in de kop van de officiële bevrijdingsstoet meegereden. In 1955 werden de rollen omgekeerd. Dit keer werd de Engelsman in zijn eigen land door een Nederlandse journalist bezocht. Deze overhandigde hem, namens de gemeente Voorburg, een zilveren sigarettenkoker met een inscriptie van burgemeester Noteboom.

Voorburg helpt oorlogsslachtoffers

Direct na de bevrijding werd een aantal organisaties opgericht, de zogenaamde basisstichtingen, die tot doel hadden in samenwerking met het Nederlandsche Rode Kruis de ergste materiële nood onder de bevolking te lenigen. Een van die organisaties was de landelijke *Stichting Nederlands Volksherstel* (andere bekende voorbeelden zijn: de Stichtingen 1940-1945 en Pelita). Door het gehele land, ook in Voorburg, ontstonden plaatselijke afdelingen van Volksherstel. De Voorburgse afdeling organiseerde in de eerste maanden na mei 1945 vele activiteiten ten behoeve van de plaatselijke oorlogsslachtoffers. Daarnaast werden de ernstig getroffen elders in het land niet vergeten.

In het begin van de zomer van 1945, toen de festiviteiten ten einde liepen, begon bij de bevolking langzaam het besef te groeien dat het voorbij was met alle ellende van de oorlog. Ondanks de bevrijding bleef Nederland nog geruime tijd noodgebied. Aan van alles bestond gebrek: vooral aan voedsel. Nog steeds werden er mensen met uithongeringsverschijnselen in ziekenhuizen opgenomen. Ook stonden de mensen in lange rijen voor kleding en schoeisel. Daarnaast waren er zoveel woningen vernield of beschadigd dat Nederland naar verhouding het zwaarst getroffen land van West-Europa was. Het Rode Kruis, kerkelijke en bijzondere instellingen van weldadigheid begonnen daarom in eendrachtige samenwerking hulpacties op touw te zetten. De Nederlandse regering begreep dat ook zij op het terrein van hulpverlening niet achter kon blijven. Een van haar eer-

ste daden was de oprichting van de *Stichting Nederlands Volksherstel*. Het doel van de Stichting was: 'in samenwerking met de overheid en bestaande hulporganisaties de moeilijkheden op te vangen die zich na de oorlog op velerlei gebied voordeden, met name op het sociale terrein'.

In Voorburg werd aan de Parkweg 332 een afdeling gevestigd. Voorzitter van Volksherstel Voorburg werd de heer Den Breejen. Als eerste organiseerde de afdeling een geldinzamelingsactie ten behoeve van de Voorburgers die direct door de oorlog waren getroffen. Er werd ruim f53.000,- opgehaald; een bedrag dat goed gebruikt kon worden. In de eerste maanden na de oorlog meldden zich namelijk tal van gedupeerden voor financiële steun bij de Stichting. Vele aanvragen werden gehonoreerd. Zo werd bijvoorbeeld een over-

bruggingssteun toegekend aan uit Duitsland gerepatrieerden.

Naast de geldactie werd nog een inzameling van goederen georganiseerd. Deze actie leverde in totaal 8 vrachtwagens op met

*Van bezem tot kinderwagen:
alles werd ingezameld.*

De inzamelingsstoet maakt zijn ronde door Voorburg.

textielartikelen, huisraad en meubilair. Ook deze laatste giften waren zeer welkom, zo bleek uit een bericht uit de Voorburgse Courant van 15 december 1945. Hierin stond dat Volksherstel Voorburg in 1945 bijna 4000 plaatsgenoten had geholpen. Om precies te zijn hadden 6720 personen een bezoek aan de Parkweg gebracht, daarvan hadden uiteindelijk 3963 personen 14.884 stuks goederen ontvangen. Om te beoordelen welke aanvragen om bijstand in eerste instantie dienden te worden gehonoreerd had de Voorburgse afdeling 30 dameshuisbezoeksters in dienst, die de urgentie van de aanvragen beoordeelden en advies uitbrachten. Bij deze laatste arbeid waren ook diaconieën betrokken.

Nederlands Volksherstel zette niet alleen zelf acties op touw, maar stimuleerde ook initiatieven van

uit de bevolking. Er werden in de pers allerlei oproepen geplaatst om tot activiteiten aan te sporen. In Voorburg vonden deze oproepen soms weerklank. Zo werd een voetbalwedstrijd georganiseerd tussen het Haagse VCS en een Voorburgs elftal bestaande uit spelers van de clubs Voorburg, Wilhelmus, Tonegido en Archipel (deze Haagse club was tijdelijk in Voorburg gevestigd). Weliswaar werd de wedstrijd met 1-0 verloren, belangrijker echter was de f 150,- die tijdens de wedstrijd werd opgehaald.

Dat de eigen initiatieven

niet altijd hoefden te gaan om grote geldbedragen, maar ook onschuldig van opzet konden zijn, bewijst het volgende bericht uit de Voorburgse Courant van 15 september 1945: "De oproepen van Volksherstel vinden ook bij de jeugd hier en daar weerklank. Ten bewijze dit: Een groep jongens (gemiddelde leeftijd 12 jaar) is in Voorburg begonnen met een zelf georganiseerde poppenkastvoorstelling ten bate van Volksherstel. Het materiaal hebben deze ondernemende knapen zelf in elkaar geflanst. Het 'theater' is in het zolderkamertje van één hunner. De collectes die zij tijdens de voorstellingen hielden, beliepen vele guldens".

Hoogtepunt van al de

activiteiten die Volksherstel in Voorburg ontplooidde was zonder enige twijfel de hulpactie voor de Brabantse gemeenten Best en Oirschot. De actie vormde een

onderdeel van de door Volksherstel in samenwerking met het Rode Kruis landelijk georganiseerde actie 'Vriend helpt Vriend'. De bedoeling van het adoptieplan was dat enkele van de wat grotere gemeenten in het Westen de zwaarst beschadigde steden in het Zuiden, die tijdens de gevechten tussen de geallieerden en de Duitsers in de frontlinie hadden gelegen, materiële hulp zouden bieden. Op het moment dat de gemeente besloot Best en Oirschot te adopteren, waren gemeenten als Dordrecht en Rijswijk, Voorburg al voorgegaan, en hadden andere getroffen steden in het Zuiden onder hun hoede genomen.

Om een indruk te krijgen

van de moeilijkheden waarmee Best en Oirschot kampten, werd in augustus 1945 een Voorburgse afvaardiging naar beide Brabantse gemeenten gezonden. Wat de afvaardiging, met vertegenwoordigers van Volksherstel en het Rode Kruis en de heer P.A. Schreuder namens de gemeente, daar te zien kreeg maakte grote indruk. De gemeente Best was door de geallieerde luchtmacht op 17 september 1944 midden in de gevechtszone komen te liggen. De materiële schade als gevolg van de gevechten en plunderingen was enorm. Ook werden er als gevolg van de vaak zeer primitieve woonomstandigheden veel gevallen van t.b.c. geconstateerd. Oirschot was minder zwaar getroffen, maar ook daar was de nood hoog. De

afvaardiging kwam dan ook tot de conclusie dat snelle hulp op grote schaal geboden was. In het verslag dat naar aanleiding van het bezoek werd gemaakt stond te lezen: 'en middelen en wegen moeten worden gevonden om zoveel mogelijk inwoners van Voorburg te doordringen van de nood en hen te overtuigen van de noodzaak om te geven, gul, ruim en snel'.

De oproep bleek niet aan dovemansoren gericht. Er werd een ware publiciteitscampagne opgezet met artikelen en advertenties in de Voorburgse Courant, een oproep van burgemeester Nederbragt en een propagandablaadje. Maandag 24 september 1945 was het zover: de inzamelingsstoet voorafgegaan door luidsprekerwagens begon de rondgang door Voorburg die de zaterdag daaropvolgend zou ein-

digen. Het was de bedoeling dat de Voorburgers bij het horen van de muziek uit de luidsprekerwagens de gaven in de vestibule of op de stoep zetten. Daarnaast gingen enige vrijwilligsters huis aan huis naaigerei ophalen. Zij hoopten op deze wijze 200 à 300 complete naaidozen samen te stellen. Zaterdag 29 september had de optocht zijn rondgang door Voorburg volbracht. Het resultaat mocht er wezen voor zo vlak na de oorlog. In totaal werden 80 volgeladen vrachtwagens naar Brabant gezonden, die onder meer 550 kisten serviesgoed, textiel, speelgoed, huisraad e.d. bevatten. Ook werden ruim 1000 stoelen opgehaald. Al deze goederen waren natuurlijk zeer welkom in Best en Oirschot. Van vele inwoners ontving de gemeente Voorburg dankbrieven. In november 1945 werd zelfs een officiële oorkonde aan de

Voorburgse burgemeester Nederbragt overhandigd. De ingetekende lijst van dankbaarheid hangt nog steeds in het gemeentehuis.

Eind 1947 leek het oorspronkelijke doel van Volksherstel, het overbruggen van de naoorlogse chaos naar meer normale toestanden, bereikt. De ergste nood was gelenigd en Nederland zat inmiddels midden in de periode van wederopbouw. Op 1 januari 1948 ging daarom de landelijke Stichting in liquidatie. De afdeling Voorburg zag voor zichzelf echter nog een taak weggelegd en besloot de plaatselijke afdeling tot de *Stichting Voorburgs Volksherstel* om te dopen. In 1961 viel echter definitief het doek. In een brief aan de gemeente schreef het bestuur van de Stichting dat voor haar geen taak meer was weggelegd die overeenkwam met het doel waar zij voor in het leven was geroepen. De omstandigheden waren ondertussen dusdanig veranderd, dat de inwoners van Voorburg die direct of na enige jaren onder de oorlog te lijden hadden gehad, geen hulporganisatie meer nodig hadden. Het bestuur had gelijk als het bedoelde dat aan directe, meer materiële hulp, geen behoefte meer bestond. De noodzaak om immateriële hulp te bieden bleef echter bestaan. Op het emotionele vlak had de Tweede Wereldoorlog bij sommigen diepe sporen achtergelaten, die ook nu nog doorwerken.

Gedenkplaat door de gemeenten Best en Oirschot aan Voorburg geschonken.

Dit gezin uit Best leefde in een als huiskamer ingericht kippenbok. Het fornuis was door de gemeente Voorburg geschonken.

5 mei 1955 10 jaar bevrijding in Voorburg

46

Om deze speciale dag

succesvol te laten verlopen richtte de regering een *Nationaal Comité 5 mei 1955* op. Ook op plaatselijk niveau werden de nodige maatregelen getroffen om van de komende feesten iets bijzon-

ders te maken. Zo stelde de gemeente Voorburg aan de *Stichting Nationale Feesten*, de organisatie die in Voorburg verantwoordelijk was voor de festiviteiten, een ruimere subsidie beschikbaar dan in voorgaande jaren. Dit tot vreugde van de secretaris van de Stichting, de heer G. Snip. Want tot dan toe had, geheel volgens het landelijk beeld, het enthousiasme voor de viering van de bevrijding hier en daar nogal wat te wensen overgelaten. Naast een beperkte subsidie kampte de Stichting met een gebrek aan donateurs. Dit terwijl het donateurschap toch slechts f 1,- per jaar kostte. De verklaring voor deze geringe belangstelling lag volgens de heer Snip in het feit dat de mensen op nationale feestdagen liever naar Den Haag gingen omdat in Voorburg zo weinig te doen was.

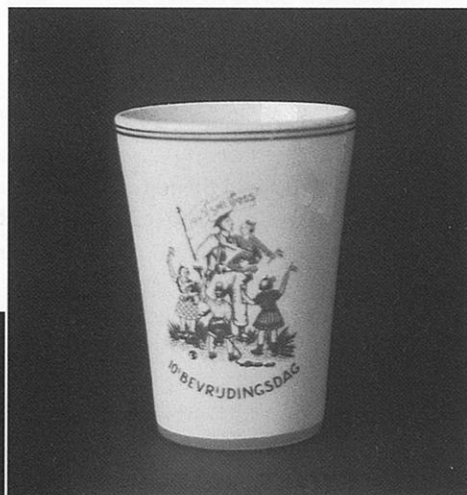
gepakt. Voor het eerst sinds mensenheugenis was in Voorburg op het terrein Sionslust van Koninginnedag tot 7 mei weer eens een lunapark te bewonderen. Op de dag zelf werden allerlei manifestaties georganiseerd, met de bedoeling zoveel mogelijk Voorburgers actief bij de festiviteiten te betrekken.

De bevrijdingsdag werd

ingezet met een aubade van leerlingen van de verschillende Voorburgse scholen, die daarna van een kindercircus konden genieten. Verder werd voor de jeugd 's-middags een sportfeest georganiseerd. Voor de wat ouderen vond in de Oude Kerk een herdenkingsdienst plaats, waar burgemeester dr. J.W. Noteboom een rede hield. Daarnaast werd door de Burgerhulpdienst in de Koepel een receptie georganiseerd. Volgens de Voorburgse Courant werden hier 'heel wat herinneringen opgehaald aan een tijd, toen men geen onderscheid kende tus-

Om op deze tiende viering

van de bevrijding de concurrentie met Den Haag wel aan te kunnen, werd de dag groots aan-

Lagere school-leerlingen kregen een herdenkingsbeker met het opschrift '10e bevrijdingsdag'. De randen van de beker zijn rood-wit-blauw en oranje. Hij was gevuld met oranjebonen.

sen rang en stand, politieke of geloofsovertuiging, maar allen eendrachtig werkten aan een gemeenschappelijk doel'. 'Daar bespeurden wij', aldus opnieuw de Voorburgse Courant, 'iets van de sfeer van kameraadschap en onderling vertrouwen die zo kenmerkend is voor de donkere oorlogsjaren en waarvan helaas zo weinig is overgebleven'.

De kater over de uitgebleven politieke en maatschappelijke vernieuwing leefde blijkbaar nog sterk.

Het hoogtepunt van het

dagprogramma was een grote optocht van praalwagens van Voorburgse verenigingen, buurtcommissies, enz. Het motto van de optocht was, hoe kon het ook anders in deze tijd van vergeten en vooruitzien: 'De ontwikkeling van Voorburg sinds mei 1945'. Tijdens de optocht deed zich nog een incident voor dat zelfs de landelijke pers zou halen. Naast de Stichting Nationale Feesten had de Burgerhulpdienst een extra prijs van f 100,- ter beschikking gesteld voor de groep of deelnemer, die het best het herstel van Voorburg sinds 1945 zou uitbeelden. Oorspronkelijk werd deze prijs toegekend aan de wagen van het G.E.B. die de hongervinter had uitgebeeld. Na veel protest werd de prijs echter ingetrokken. Men dacht namelijk dat degene die op de wagen had gezeten en een onderduiker moest uitbeelden, een oud SS'er was, die indertijd aan het oostfront had gestreden. Dat achteraf bleek dat

het hier niet ging om een SS'er, maar om iemand die voor de oorlog lid van de N.S.B. was geweest, kon de gemoederen niet bedaren. De confrontatie met een persoon die 'fout' was geweest, en dan ook nog schijnbaar zonder scrupules de bevrijding meevierde, riep zo vlak na de oorlog heftige emoties op.

De bevrijdingsdag werd

's avonds voortgezet met een uitvoering van het openluchtspel 'Tijl sticht Utopia' en besloten met een taptoe. Op 7 mei werden de feestelijkheden definitief beëindigd met een groot vuurwerk. In haar verslag was de Voorburgse Courant zeer te spreken over het verloop van de dag. Vele Voorburgers hadden

meegeholpen aan het succes, en het incident met de G.E.B.-praalwagen had de pret niet kunnen drukken. Ook elders in het land bleek de viering zo'n succes te zijn geweest, dat een poging werd gewaagd de vijfde mei voortaan als nationale feestdag erkend te krijgen. In 1958 had dit gedeeltelijk succes, de bevrijding zou in het vervolg éénmaal in de vijf jaar gevierd worden. Uiteindelijk gingen er in 1980 toe over om 5 mei elk jaar tot nationale feestdag te promoveren met een vrije dag voor overheidsinstanties en scholen.

De praalwagen van Tonegido op de hoek van de Van de Wateringelaan en de Van Arembergelaan.

47

Kinderen hadden, speciaal voor deze tiende bevrijdingsdag, hun step of fiets versierd.

48

Omdat er geen taxi's meer reden, werd in het begin van de oorlog gebruik gemaakt van de fietstaxi. Achter het rijwiel werd een tweewielig wagentje bevestigd. De fietstaxi heeft niet lang stand gehouden. De Duitsers vonden het vervoermiddel niet passen bij hun ideeën over een gedisciplineerd verkeersgedrag. De foto is gemaakt op het Oosteinde, voor café-restaurant 'Vronesteyn'.

Ter nagedachtenis van gevallen Voorburgers tijdens de oorlog, werd op 1 mei 1948 een gedenkteken onthuld. Op de robuuste obelisk zijn acht reliëfs aangebracht met een symbolische betekenis en een dertigtal namen van verzetsmensen. De tekst op het monument luidt: 'Aan hen die vielen tijdens het verzet'. Het monument, dat op de Zwartelaan stond, werd vervaardigd door Gerard Remmen. Vanwege 'de vooruitgang' moest de naald uit het centrum verdwijnen. In 1974 werd hij verplaatst naar de Prins Bernhardlaan. Elk jaar worden hier, tijdens 'de stille omgang' op 4 mei, bloemen gelegd.

VERZETSMONUMENT

links: De huidige situatie bij de Prins Bernhardlaan.

De onthulling van het monument in 1948 op de Zwartelaan, de eerste standplaats.

Toelichting op de tentoonstelling '50 jaar vrijheid'

Op de tentoonstelling die in het Voorburgse Museum Swaensteyn in de Herenstraat wordt gehouden van 13 april tot 28 mei 1995 is getracht te laten zien wat de inwoners van Voorburg in hun dagelijkse leven merkten van de Tweede Wereldoorlog. De tentoonstelling is tot stand gekomen dankzij de inspanning van een werkgroep bestaande uit leden van de Historische Vereniging Voorburg en de staf van het museum. Dat het zo'n gevarieerde tentoonstelling is geworden, is te danken aan de vele inwoners van Voorburg en andere gemeenten in de regio. Spontaan verleenden zij hun medewerking en wilden meer dan een halve eeuw bewaarde voorwerpen in bruikleen afstaan. Daarvoor onze dank.

De oorlogvoering in Europa en andere continenten werd voor de Voorburger allengs moeilijker te volgen, omdat de Duitse bezetter het luisteren naar de radio nagenoeg onmogelijk maakte. Engelse zenders werden gestoord en het luisteren naar de Nederlandse en Duitse zenders gaf niet een juist beeld van de werkelijke oorlogssituatie. Ook de wekelijkse praatjes van NSB-figuren waren natuurlijk onbetrouwbaar, en werden nauwelijks beluisterd. Toen radio Oranje in de ether kwam, vaardigde de bezetter in het voorjaar van 1943 een bevel uit alle radiotoestellen in te leveren. In Voorburg werden deze opgeslagen in de buitenplaats "Vreugd en Rust".

Om de geallieerden niet de weg te wijzen naar hun doelen werd door de Duitsers de verduistering van huizen, lampen van auto's en fietsen verplicht gesteld. Daarnaast was er nog nauwelijks elektriciteit vanwege de verminderde aanvoer van brandstof. Men gebruikte verduisteringspapier om de ramen goed lichtdicht te maken, blauwe glasplaatjes op de koplampen of ijzeren plaatjes met smalle spleet die het licht naar de grond toe richtte. De "knijpkat", de bijnaam voor de handdynamo, gaf de voetganger enig licht op zijn pad. Philips fabriceerde deze knijpkatten omdat batterijen niet meer leverbaar waren. De groene is een Duitse legeruitvoering, de glanzende voor de burger.

Levensmiddelen kwamen al vroeg op de bon. De Duitsers haalden de voorraden weg. Men moest daarom overgaan op allerlei vervangingsmiddelen de zogenaamde "surrogaten". In de tentoonstelling zijn voorbeelden

van surrogaten van pudding, thee, koffie en tabak te zien. Van blaadjes van struiken werd thee gefabriceerd. In plantenbakken werden tabaksplanten geteeld om zo aan het rokertje te komen. Speciale bedrijven legden zich toe op het bereiden van rooktabak uit deze bladeren. Zij fermenteerden en sneden de bladen. De tabak werd verkocht onder de naam "amateurtabak".

Niet alleen voedingsmiddelen en genotmiddelen werden schaars en konden enkel nog tegen inlevering van bonnen bemachtigd worden. Ook aan gebruiksartikelen was niet altijd even makkelijk te komen omdat ze in Duitsland gebruikt konden worden. Vooral rubber was erg in trek. Fietsbanden waren dan ook schaars en werden verkocht tegen woekerprijzen. Ook hier kwam creativiteit van pas. Velgen werden bekleed met stukken tuinslang of met blokjes hout, die aan elkaar bevestigd werden. Zo ontstond de "anti-plofband", niet geriefelijk, maar men kon weer verder.

De vele aanplakbiljetten en affiches die de wanden van de museumruimte bedekken laten zien hoe de Duitsers en de NSB trachtten de Nederlandse burgers te indoctrineren. Waren de aanplakbiljetten aanvankelijk nog wat mild van toon, langzamerhand zou dit veranderen in een opgelegd gebieden. Tegen het einde van de oorlog was de Duitse propaganda vooral gebaseerd op al dan niet vermeende anti-Engelse gevoelens en het aanwakkeren van vrees voor het communisme.

Persoonsbewijzen waren

UITGEREIKTE BÖNNEN E.A. BESCHIEDEN

	a	b	c	d	e
INCHAVELLEN	A	501	502	605	
WINKLEN	B				
GOEDHEID	C				
	D				
	E	700 1/2			
	F				
RIJSTE	G				
	H				
BRANDSTOFFEN	I			500	
	J				
	K	600 2/3	X		
SCHROEVEN	L				
	M				
	N				
WINKLEN	O				
WANDEN	P				
	Q				
	R				
	S				
	T				
	U	604	700 2/3	203 A	
	V				
	W				
	X				
	Y				
DIVERSEN	Z				
	a	b	c	d	e

UITGEREIKTE BÖNNENKAARTEN

	a	b	c	d	e		a	b	c	d
401	X	A		X	A	501				
402	503		600 2/3		X	500	X			
403					X	503				
404	A			A	A	504				
405					X	505				
406	604	A		A	X	506				
407		X		X	A	507	X			
408	X					508	X			
409	X		X			509	X			
410	X					510	A	203		
411	X					511	A			600
412		A				512				
413						513				
	a	b	c	d	e		a	b	c	d

lampornamenten en dienblaadjes. Direct na de oorlog kwamen er heel veel tegels en bordjes in omloop ter herinnering aan de donkere jaren van de oorlog.

Namaak-tegeltjes (vierkant en langwerpig van karton) met een randschrift in oud-Nederlands, waarin in opgewekte middenstandspoëzie staat zuinig te zijn met energie en de tuin voor andere doeleinden te gebruiken.

In de zomer van 1940 ging de Nederlandsche Unie van start. Bij tienduizenden stroomden de leden toe. Binnen enkele maanden zou een ledenaantal van 800.000 bereikt worden. De Unie was tegen de Nationaal Socialistische Beweging en dus deden vele Nederlanders mee. In de loop van 1941 kwam de Unie echter in Duits vaarwater en nadat in juli 1941 de oude politieke partijen waren verboden, verdween ook in december 1941 de Nederlandsche Unie.

In Duitsland kende men de "Winterhilfe" en Nederland bleef niet achter. In ons land werd een grote organisatie opgericht: "Winterhulp Nederland". Alle kleine en particuliere verenigingen van weldadigheid werden hiermee opgeheven. De organisatie is hier nooit populair geworden. Bracht de eerste collecte nog f 520.000 op, die van eind februari 1941 bedroeg slecht f 190.000.

Als geallieerde bommenwerpers terugkwamen van hun missie boven Duitsland gooiden zij soms boven Nederland zakjes thee uit. De zakjes waren afkomstig uit Nederlands-Indië. Het was een soort psychologische oorlogsvoering.

Zie je wel dat de Duitsers het nog niet zo slecht menen? Zij stellen Nederlandse kinderen in de gelegenheid onder begeleiding een fijne vakantie te hebben in Oostenrijk. Ook enkele Nederlandse radioreporters werkten ijverig mee aan deze propagandastunt van Seyss-Inquart.

Postzegels met volkse symbolen en portretten van zeehelden. Ook de zogenaamde "traliezegels", postzegels ten bate van de Winterhulp en zogenaamde "Legioenzegels", zijn nog steeds in grote aantallen aanwezig.

Niet-Joden mochten, als ze tenminste een ariër-verklaring tekenden, hun telefoon houden. De meesten tekenden. Wie of wat was eigenlijk een ariër? Dit begrip had voor 1940 in Nederland, althans officieel, niet bestaan.

In 1942 moesten de bronzen, nikkelen en zilveren munten worden ingeleverd. Er kwamen zinken munten voor in de plaats, voorzien van "Germaanse" symbolen.

De legale Nederlandse pers volgde de Duitse instructies gedwee op. Krantefoto's moesten van een stempel voorzien zijn en artikelen werden door de Duitsers gecensureerd. De dagbladen werden in formaat steeds kleiner, tengevolge van de papierschaarste. Om toch aan juiste informatie over het verloop van de oorlog en het dagelijkse leven te weten te komen kon men beter terecht bij de illegale blaadjes die in het hele land verschenen. De inhoud was vaak niet meer dat één gestencild blaadje, maar daarom niet van minder belang. In Voorburg verschenen naast de meer landelijke illegale bladen als Vrij Nederland, Trouw en het Parool, de plaatselijke bladen als De Vossenburcht, Het Dagblad, De Vlietstreek, De Morgenpost, Nieuwdsdienst Oranje, Pamphlet, Den Vaderlant Ghetrouwe, Aethernieuws en Zaterdagavondblad. Het verspreiden en lezen van deze krantjes was zeer gevaarlijk, er stonden strenge straffen op. De bezetter probeerde deze activiteiten de kop in te drukken door middel van de gedwongen inlevering van schrijfmachines en het opsporen van stencilmachine. Tevergeefs!

"De Gil" was een intelligent en humoristisch blad, dat door de Nazi's werd uitgegeven. Op het oog leek het een Engels-Amerikaans propagandablad. In werkelijkheid was het blad pro-Duitsland, en was de quasi anti-Duitse tekst een geraffineerde poging om de lezer om de tuin te leiden. Het was door Nederlanders bedacht en gedrukt. Er zijn in totaal 14 nummers verschenen.

Niet alleen het eten was schaars geworden. Ook brandstof was niet meer voorhanden. Bomen uit straten en parken moesten het ontgelden, kastdeuren en keukenkastjes werden gesloopt. Toen zelfs dat op was, kwam de Majo, de wonderkachel. Alles kon er in gestookt worden: houtspaanders, papierbriketten, repen leer en boomtakjes. Zo moest Noord-Nederland de winter door. Vanuit Zweden kwamen de eerste voedselzendingen. Het Zweedse

brood en de Zweedse margarine waren voor de hongerige bevolking heerlijkheden om nooit meer te vergeten. In Rotterdam kwamen de eerste zakken meel aan, die onder de bakkers verdeeld werden. De wikkels van pakjes margarine worden nu nog bewaard. Eind april 1945 vlogen boven het westen van ons land bommenwerpers, niet met bommen, maar met voedsel. In grote hoeveelheden werd de

lekkemij in de nabijheid van de grote steden afgeworpen. Rond en in Voorburg komen ook voedselpakketten neer met onder andere eiervoeder, melkpoeder en biscuits.

Op 5 mei 1945 was de oorlog ten einde. Duitsland capituleerde. De bevrijding was een feest, en gefeest werd er. Elke stad, elk dorp, elke wijk en elke straat deed er op zijn eigen wijze aan mee. In alle wijken van Voorburg waren optochten en de feesten duurden maanden. Daarna moest men weer aan het werk. Het land moest weer opgebouwd worden. In 1955 werd in Voorburg nog een groot bevrijdingsfeest gehouden.

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Van Deventerlaan 51
2271 TW Voorburg
telefoon: 070 387 51 79

Jaargang 1 • Nummer 2 • 1995

Redactieadres:
Vlietwijck 26
2271 EV Voorburg
telefoon: 070 386 67 65

Redactie:

Gerard Langerak *hoofdredacteur*
Martin Harms
René Vink
Eddie van Roon

Grafische vormgeving:

Rietje van Eck-Trapman

Lay-out:

Rinus Sarabèr
Rietje van Eck-Trapman

Lithografie:

Rinus Sarabèr

DTP:

3 = 1, Den Haag

Drukwerk:

Drukkerij Polstra, Voorburg

Teksten:

C.E.A.C. Arnold-Mees
M.A.A. Brunklaus-Kruijzer
Michel Doll
Martin Harms
N. Kraijo-van Antwerpen
Noortje van Poppel
Eddie van Roon
Conchita van der Stelt
René Vink

Foto's:

Archief gemeente Voorburg
A. Elling
D.W. van den Engh
W. van Gool
M.J. Harms
A.J. Heemskerk
C. Kanters
G. Klaassen
N. Paardekoper
M.G. Trapman

Bestuur:

drs. R.E.J. Bisseling *voorzitter*
ir. J.A. van der Stelt *secretaris*
G.Th. Langerak *penningmeester*
drs. C.L. van der Leer *lid*
M.J. Harms *lid*
J.H.S.M. de Beer *adviseur*

Lidmaatschap 1995

Inwoner van Voorburg f40,-
Buiten Voorburg f45,-
Gezin f50,-

Penningmeester HVV te Voorburg
Postbank 288321
VSB Bank te Voorburg
rekeningnr. 88 15 54 359

ISSN 1381-4672

Copyright:

Overname van gedeelten uit
'Historisch Voorburg' is uitsluitend
toegestaan na schriftelijke toestemming
van de redactie.

